

מאמרי הגות וצפונות כפרד"ס התורה בעמק הפרשה

מאת
משה בכמה"ר עזרא בצרי

שנת התשפ"ג

פרשת ויחי

יעקב – גלגול אדם הראשון ותיקונו

"וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שִׁבְעַת עָשָׂר שָׁנָה, וַיְהִי יָמֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם חַיִּי וְשִׁבְעַת שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמָאתַיִם שָׁנָה".

ויחי יעקב – מתוך כל שנותיו, הוא חי במלוא חיותו, שלושים וארבע שנים יפות, כמנין ויח"י. שבע עשרה שנים, כמנין טו"ב, מלידת יוסף ועד למכירתו, ושבע עשרה שנה האחרונות של חייו במצרים.

כנגד השבע עשרה הראשונות, בהן גמל כל טו"ב ליוסף בנו, בשבע עשרה שנותיו האחרונות יוסף החזיר לאביו כגמולו הטו"ב.¹

מלבד השנים היפות, כל חייו היו ימי סבל ותלאות, וזה רמוז בתיבת ויחי: וי-חי.

ו"י בגימטריה 16, וח"י בגימטריה 18, שנותיו הטובות היו 17, בין המספר ו"י ל'ח"י. ולכן הכתוב מונה את שנותיו מהמעט לרב, שבע שנים, וארבעים, ומאת שנה.²

יעקב המית עצמו באהלה של תורה וחי חיי צער, עיקובים ועכבות, כדי לתקן את חטא אדם הראשון, שהוא היה גלגולו,³ ויופיו גם היה מעין יופיו של אדם הראשון.⁴ וכך חומש בראשית שהוא ספר תולדות אדם, פותח בבריאת אדם הראשון ומעשיו, ומסתיים באדם הראשון בתקונו על ידי יעקב.⁵ על יעקב אבינו לא נזכר בכתוב בפירושו לשון מיתה, אלא נאמר:⁶ 'ויגוע ויאסף'.

¹ רבינו אפרים.

² אבל באדם, נח ואברהם מנה הרוב ואחר כך המועט, כיון שסופם טובים מן הראשונים, לכן מונה הרוב תחילה. הרוקח. ואפילו שגם יעקב סופו היה טוב, כנראה שכוונתו לרוב שנותיו. ועיין עוד ב'אור החיים'.

³ זוהר משפטים קיא, א: יעקב דיוקן העליון היה, וגופו קדוש, שאין גוף מיום שהיה אדם הראשון, כגופו של יעקב, ויופיו של אדם הראשון, אותו היופי ממש היה לו ליעקב, ודיוקנו של יעקב כדיוקן אדם הראשון ממש. ועוד בזוהר (בתוספת שבכרך ג דף שו, ב): יעקב איהו כליל תלת אבהן, דביה רכיב אדם קדמאה.

⁴ בבא מציעא פד, א. ועיין בבא בתרא נח, א ובחדושי אגדות שם. וראה ב'סדר הדורות' בערכו על גלגולים נוספים. ועיין ב'אור החיים', מתי הוא נקרא בשם יעקב ומתי בשם ישראל.

⁵ ב'שער הפסוקים' - פרשת ויגש, מבאר מדוע קרא יעקב למאה ושלושים שנותיו 'מעט ורעים', כי אדם הראשון נתגלגל בג' אבות, ולכן נקראים אבות, על שם האב הראשון שהוא אדם הראשון.

ונתבאר בספר התיקונים, בתיקון סט וע', כי נפשו של אדם נתגלגלה באברהם. ורוחו, ביצחק. ונשמתו, ביעקב. גם נתבאר ברעיא מהימנא, בפרשת קדושים, כי אברהם תקן עון עבודה זרה. ויצחק תקן עון שפיכות דמים. ויעקב, תקן עון גילוי עריות. גם נתבאר בספר התיקונים, כי כשירד יעקב למצרים, אז נכנסה בו נשמת אדם הראשון.

והנה אדם הראשון, חטא בהשחתת זרעו, באותם ק"ל שנה הראשונים, כנזכר למעלה בפסוק: 'לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו'. והשחתת הזרע נקרא רע, כמו שאמר הכתוב (בראשית לח, ז): 'ויהי ער בכור יהודה רע'. וכתוב (שם ו, ה): 'זכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום'. וכתוב: 'אוי לרשע רע'. ויעקב בא לתקן עון גילוי עריות, שהוא השחתת הזרע, הניתן בלילי"ת ונעמ"ה, הנקרא עריות כנודע. ולכן עברו עליו ק"ל שנה הראשונים, ביסורין ובגלות כנודע. וזהו שאמר הכתוב, 'מעט ורעים, שלשים ומאת שנה', כי בהיותם רעים ביסורין, נתקן עון ק"ל שנה, בהשחתת הזרע של אדם, הנקרא רע. וכשנשלמו, אז נכנסה בו נשמת אדם הראשון, כי כבר תקן אותם, ואז כתוב:

'ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה', כי כבר נכנסה בו נשמת חיים של אדם הראשון, וזהו 'ויחי יעקב', ונמשך שיעור זה י"ז שנה, כמנין טו"ב, להורות כי בק"ל שנים ראשונים נתקן הרע, ובי"ז שנים אחרונים היה טוב בלי רע, לכן ירד למצרים, כי שם היו מתגלגלים ניצוצות השחתת הזרע, כנזכר למעלה בפסוק: 'לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו'.

⁶ בראשית מט, לג.

ופירש רש"י, ומיתה לא נאמרה בו, ואמרו רבותינו זכרונם לברכה,⁷ יעקב אבינו לא מת.⁸ וכך מהווה יעקב שנשאר חי, תיקון לאדם הראשון שהביא מיתה לעולם.

והגם שנזכר בכתוב לשון קריבה למיתה, או שאומר כן על עצמו 'אמותה הפעם', זהו ביחס לשמו הגבוה ישראל, שהוא בכחינת רוח, לא כן בשם הקטנות שלו יעקב שהוא בכחינת נפש, שם אין לשון מיתה כלל.⁹

רבי שמשון מאסטרופלי מבאר בדרך אחרת, שאדרבה מהפסוק ויקרבו ימי יישראל למות' למדו חז"ל שיעקב לא מת, שכן אמרו,¹⁰ על הפסוק:¹¹ 'ויקרבו ימי דוד למות' שלא נזכר שם 'המלך' כי אין שלטון ביום המות, והרי השם ישראל הוא שם השררה, וממה שכתוב כאן ישראל ולא יעקב מוכח שלא מת, שהרי אין שלטון ביום המות.¹²

וכתב רבינו בחיי:¹³ "והנה הפרשה הזאת מעידה שמת, וכי חנטו אותו מצרים, ובכו אותו שבעים יום, ואחר כך קברוהו בניו במערת המכפלה, מקום קבורת אבותיו. אבל פירוש לא מת, לא טעם טעם מיתה.

או יהיה ענין לא מת, כי נפשו של יעקב היתה מרחפת על גופו תמיד לתוקף קדושתו, כי שאר נפשות הצדיקים שאינם במדרגת הקדושה כמוהו חוזרות לשורשן ולעיקרן, וכיון שעלו לא ירדו, אבל יעקב לקדושת גופו ומעלתו, היתה נפשו עולה ויורדת. והכוח הגדול הזה אינו נמצא רק לקדושים אשר בארץ יחידי הדורות, כגון רבינו הקדוש".

אמנם צדיקים במיתתם קרויים חיים,¹⁴ אבל ביטוי מיוחד 'לא מת' מצאנו אך ורק על יעקב, ואצל דוד המלך, שנראה בהמשך את הקשר ביניהם, שאמרו:¹⁵ 'דוד מלך ישראל חי וקיים'.¹⁶

פרשת ויחי פרשה סתומה, כיון שכבה מאורן של ישראל, נסתתמו עיניהם מקושי השעבוד.¹⁷ אמנם בתחילה היה זה במענה רך של המצרים שהלך וגבר ברבות הזמנים, אולם אט אט החלו להיות משועבדים תחתם, כי עם פטירת יעקב חזר הרעב, ולכן פרעה לא רצה שיוסף ילווה את אביו, כי החל לשרור שם לחץ כלכלי.

מורגל היה בפיו של דודי היקר, חכם רבי ששון בצרי זצ"ל לומר: כששואלים היום כיצד חיים בני התורה? התשובה היא 'ויחי יעקב' - פרשה זו סתומה. אי אפשר להבין בדרך הטבע כיצד חיים

⁷ תענית ה, ב.

⁸ ראה זוהר ויחי רמח, ב:

"יעקב לא מת, בגין כך לא אתמר ביה מותא, אלא 'ויגוע ויאסף אל עמיו', חמי מה כתיב, 'ויאסוף רגליו אל המטה', דאתכניש שמשא לגבי סיהרא, שמשא לא מת, אלא אתכניש מעלמא ואזיל לגבי סיהרא".

⁹ ראה אור החיים.

¹⁰ בראשית רבה צו, ג.

¹¹ מלכים א ב, א.

¹² ניצוצי שמשון.

¹³ על הפסוק מט, לג. והמשך דבריו שם מובאים בהערות בהמשך.

¹⁴ ברכות חי, ב.

¹⁵ ראש השנה כה, א.

¹⁶ בדוגמה לביטוי זה יש אצל אחד מצדיקי הדורות בעל 'ערך השלחן' מתוניס, הנקרא רבי יצחק חי טייב לא מית, בעקבות מעשה שהיה, שכאשר נקבר, כתבו על מצבתו: "פ.ג. ר' חי טייב, מת בתאריך ט"ז אייר". לאחר מכן בא הרב בחלום למעצב מצבתו, ודרש ממנו למחוק את המילה "מת" מהמצבה. האומן טען שאחרי שהמצבה עשויה אי אפשר לשנות בה משהו, ולכן הוסיף מעל השורה את המילה 'לא', ומאז מכונה בפי יהודי תוניסיה בשם 'רבי חי טייב לא מת'.

¹⁷ רש"י, וראה עוד ברבינו אפרים, שרומז למ"ה ימים שיהיו בין משיח בן אפרים למשיח בן דוד.

אנשים שתורתם אומנותם ויושבים והוגים בתורה מבוקר עד ערב ומסתדרים מבחינה כלכלית, זה פשוט מעין נס פך השמן!

מנין שנותיו ומזמורי התהלים

יעקב חי מאה ארבעים ושבע שנים, כמנין טו"ב עי"ן, ו'טוב עי"ן הוא יב"ך, 18 ודרשו, 19 אל תקרי יב"ך אל יב"ך, ולכן בירך את בניו. וכנגד זה תיקן דוד המלך עליו השלום קמ"ז מזמורים בתהלים. 20

וקרבו ימיו למות, שנחסרו מחייו ביחס ליצחק אביו שחי ק"פ שנים, ל"ג שנים, כדברי המדרש: 21 "ויהי יעקב אל פרעה ימי שני... מעט ורעים" - אמר רבי אבא בר כהנא: ביני לבינך: 'קטנתי', 22 ביני לבינך אחרים: 'מעט ורעים'. 23 אמר ר' שמעון בן יוחי: לפי שקרא תיגר בשלושים ושלוש תיבות, לפיכך נמנע מחייו שלושים ושלוש שנה. 24

18 משלי כב, ט.

19 סוטה לח, ב. והוסיף 'ניצוצי שמשון' ששבע פעמים שם אהי"ה בגימטריה קמ"ז, שיעקב היה בסוד השביעיות, ככתוב 'ויצא יעקב מבאר שבע', ולכן שמו עולה ז' פעמים הוי"ה, והשם אהי"ה הוא לבוש לשם הוי"ה לכן שנותיו כמנין ז' פעמים אהי"ה. ועיין שם מה שהאריך עוד בסוד מנין שנותיו.

20 מסכת סופרים טז, יא: "מאה וארבעים ושבעה מזמורים שכתוב בספר תהלים, כנגד שנותיו של יעקב, ללמדך, שכל קילוסין שישראל מקלסין להקדוש ברוך הוא, כנגד שנותיו של יעקב אבינו, (תהלים כב, ד): 'ואתה קדוש יושב תהלות ישראל'.

וכתב ה'מגלה עמוקות' בפרשת שמיני על הסעודה שתהיה בעתיד, שיתנו כוס של ברכה לאבות לברך, וכל אחד יתן איזו סיבה שלא נאה לו לברך, עד שנותנים לדוד לברך, ויאמר, לי נאה לברך, כי הוא טו"ב עי"ן שכתוב בו: 'יפה עינים וטוב רואי'. לכן אמר דוד קמ"ז מזמורים בספר תהלים, לפי שהוא טו"ב עי"ן, בגימטריה קמ"ז, לזמר בזמרת הזולזים, שהוא: כ"ח סט"ן בגימטריה שלו. לכן חי יעקב קמ"ז שנים, לפי שנתאבק עם סטן, בסוד: 'ויאב'ק איש עמו' - בגימטריה סטן, והעלה אבק ברגליו עד 'כסא הכבוד', נגד כח שלו חי יעקב קמ"ז, ונחתמה בו התורה, כי התורה היא חתומה (שיר השירים ח, ו): 'כחתם על לבך' - כ"ח ת"ם, לכן ראש וסוף של ה' חומשי תורה בגימטריה קמ"ז.

ועל חשבון מנין הפרקים שבתהלים, שהרי בידינו מקובל שיש מאה וחמישים פרקים, עיין בירושלמי שבת טז, א וב'עלי תמר' שם. ובמאמר הרוו"ה, הנדפס גם בסוף התהלים של מהדורת 'אשכול'. ושם דנים אלו פרקים להחשיב שנים כאחד, ולהיפך.

21 הראשונים כתבו כן בשם מדרש סתם, ונמצא במדרש אגדה מארם צובה הנדפס בווייץ על ידי באבער, ויצא לאור מחדש במהדורת צילום על ידי 'מכון הכתב'. ועיין 'תורה שלמה'.

22 בראשית לב, יא.

23 רבי אבא בר כהנא מבאר את דבריו של יעקב בכך שאת הביטוי "מעט ורעים" הוא אומר "לאחרים". ואמנם כלפי הקדוש ברוך הוא הוא מכיר בטובה, ואומר "קטונתי מכל החסדים... אשר עשית את עבדך". ועיין ברמב"ן.

24 יצחק חי 180 שנה (בראשית לה, כח). יעקב חי 147 (בראשית מז, כח). ההפרש הוא 33 כמנין המילים בשני הפסוקים ח-ט (הנחשבים כחטא לגודל מעלת יעקב), המתארים את המפגש של יעקב עם פרעה.

ואפילו שלא כל המילים הם דברי יעקב אלא גם שאלת פרעה, ביארו המפרשים (הגר"ח שמואלביץ), שגם מילים אלו נלקחו בחשבון, כי דקדקו עמו מדוע לא היה נראה טוב לפני פרעה שלכן שאלו על גילו, והיה עליו להצהיל פניו שלא ישאלו אותו מדוע לא נראה טוב. ועיין ב'דעת זקנים מבעלי התוספות', "לפי שראהו זקן מאד ושערות ראשו וזקנו לבנות מרוב הזקנה שאל כן, והוא ענהו ימי מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים, כלומר, מעטים הם שנותי אלא מתוך רעות שהיה לי קפצה עלי זקנה".

וז"ל החזקוני (על בראשית מז, ח): "ונמצא במדרש למה חיי יעקב פחות מאביו ל"ג שנים? אלא אמר לו הקב"ה: אני הצלתיך מלבן ומעשו ומשכס והחזרתי לך דינה ויוסף, ואתה אמרת מעט ורעים היו ימי חייך! חייך אני נוטל מהם כפי חשבון התיבות שאמרת, והם הל"ג תיבות שיש מ'ויאמר פרעה אל יעקב' עד 'בימי מגוריהם'".

אמנם יש נוסחאות אחרות שמביא ה'תורה שלמה' שיש ל"ב מילים, ומחשיב את פסוק י' עם פסוק ט' במקום את פסוק ח', ואז יש 32 מילים. וגם עושה שם חשבון אחר לשלושים ושלוש אותיות בדברי יעקב לבד בעצמם. ומצא חתני היקר, רבי בצלאל עזרא שליט"א, דבר פלא, שיש בכל חומש בראשית 33 פעם תיבת 'ויחי', ול"ב פעמים

סיבה נוספת לחסרון בשנותיו מציין ה'פענח רזא', שקללת חכם - אפילו על תנאי באה, ומכיון שאמר ללבן:²⁵ "עם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה" - נחסרו לו משנותיו כמנין יחי"ה.

השם יעקב במקרא

מספר הפעמים שמופיע השם יעקב במקרא ללא אותיות השימוש 270 כמנין ע"ר, וכמו שדרשו עליו בזוהר את הפסוק בשיר השירים:²⁶ 'אני ישנה ולבי ע"ר'.

הוא הפך את הרע בניקוד פתח לער בצירי, והקדים את הע' לר' שיהיו כסדרן.

סך הכל מופיע השם יעקב במקרא 350 פעמים, כולל חמשת הפעמים שמופיע מלא, ועם כל אותיות השימוש. והוא גימטריה ש"ן, שהיה חזק כשן לשבר מלתעות שיני רשע שרצו לנשכו, ונעשה צוארו כצואר השן. בהמשך בשיר השירים שם: 'קול דודי דופק' - והוא בגימטריה 350. ורמזו על כך בתיקוני הזוהר,²⁷ 'קול דודי דופק' - זהו העמוד האמצעי, שהכוונה ליעקב קו האמצעי.

וזהו שאמר יעקב ויקרא בהם שמי ושם אבותי, שמ"י בגימטריה 350, שנזכר שמי במקרא 350 פעמים.

בדברי חז"ל בדרך כלל מכנים את שם ה' בביטוי 'הקב"ה', והוא בגימטריה יב"ק, הרומז ליחוד ברכה קדושה,²⁸ ורומז לשם יעקב שיש בו אותיות יב"ק. וזהו:²⁹ 'כי שמי בקרבו'.

ובפירוט יותר נמצא כי שמו³⁰ מופיע בכל חומש בראשית 146 פעמים, כמנין קו"ם, ונרמז בפסוק:³¹ 'וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵּית אֱלֹהֶיךָ. וביחד עם שמו, הרי לנו מנין שנותיו - 147. והוא כעין מה שמצינו שאברהם זקנו חי 175 שנים, ונזכר בכל המקרא בדיוק 175 פעמים.

גילוי הקץ

"וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בְּנָיו וַיֹּאמֶר הֲאֶסְפוּ וְאֶגְיְדָה לָכֶם אֶת אֲשֶׁר יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים."³²

אמרו חז"ל:³³ 'ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין, ונסתלקה ממנו שכינה'.

הזוהר מדבר בהרבה מקומות על גילוי קץ הימין.³⁴ אמנם בזמני הגאולה והקיצים המבוארים בו, הדברים אינם כפשוטם, ויש בהם רמז לסודות עליונים שלא יתגלו עד שיערה עלינו רוח ממרום, שתמלא הארץ דעה את ה'.

אלו בראש פסוק, והפסוק 'יחי יעקב' הוא הפעם הל"ב, כך שנמצא רמז לשתי הדיעות. והפעם האחרונה שנזכר בחומש זה תיבת 'יחי', הוא 'יחי יוסף' באמצע הפסוק.

²⁵ בראשית לא, לב.

²⁶ שיר השירים ה, ב.

²⁷ קו, ב.

²⁸ 'מגלה עמוקות' ואתחנן אופן קעב.

²⁹ שמות כג, כא: 'כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ'. והוא גם סופי תיבות שם הוי"ה.

³⁰ ללא אותיות השימוש.

³¹ בראשית לה, א.

³² בראשית מט, א.

³³ פסחים נו, א.

³⁴ בפרשת וירא קטז, ב:

"ובשית מאה שנין לשתיאה, יתפתחון תרעי דחכמתא לעילא, ומבועי דחכמתא לתתא, ויתתקן עלמא לאעלא בשביעה, כבר נש דמתקן ביומא שתיאה מכי ערב שמשא לאעלא בשבתא, אוף הכי נמי, וסימניך (בראשית ז, יא) בשנת שש מאות שנה לחיי נח וגו', נבקעו כל מעיינות תהום רבה".

תיקון האחוה – ברכה לדורות

בפרשה מתגלה תיקון האחוה בין יוסף לאחיו, והדבר בא לידי ביטוי בברכה שבירך יעקב, ובברכה זו מברך כל אבא את בניו, 'כאפרים וכמנשה'.

ומבאר ה'בני יששכר' שאפרים לא התנשא על מנשה, ומנשה לא קינא באפרים, וזוהי השלימות בין אחים שנמצאים באחוה.

ולכן יעקב 'שיכל את ידיו' ולא דחה את מנשה, ולא ביישו שיעמוד בשמאלו,³⁵ אלא קרבם בשתי ידיו, וכללם יחד באחדות אחת, כדי שיהיו שניהם שקולים ושוים.³⁶

וכך חומש בראשית הפותח בסיפור בריאת העולם מתחילתו, מסתיים בימי אחרית הימים, בהם תושלם ותבוא לידי גמר אחוות השבטים, ככנבואת יחזקאל³⁷ מהפרשה הקודמת, שיהיו כולם לעץ אחד בהנהגתו של משיח בן דוד.

החנטה

"וַיֵּצֵא יוֹסֵף אֶת עֶבְדָּיו אֶת הַרְפָּאִים לְחַנֵּט אֶת אָבִיו וַיַּחְנְטוּ הַרְפָּאִים אֶת יִשְׂרָאֵל. וַיִּמְלְאוּ לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי כֵן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחֲנֻטִּים וַיִּכְכּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם שְׁבַע יָמִים יוֹם."³⁸

נחלקו רבותינו במדרש:³⁹ למה מת יוסף בפני אחיו? - רבי ורבותינו.

רבי אמר, על שחנט את אביו. אמר לו הקדוש ברוך הוא, לא הייתי יכול לשמור את צדיקי? לא כך אמרתי לו:⁴⁰ 'אל תיראי תולעת יעקב' - אל תראי תולעת, את יעקב.

ורבותינו אמרו, הוא שצוה אותן שיחנטו אותו. זהו שכתוב:⁴¹ 'וַיַּעֲשׂוּ בְנָיו לוֹ כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ'.

רואים כאן פן שלילי וחיובי ביחס לחנטה. ומפליא לראות מי הם רבותינו שנחלקו בדבר – רבי וחכמים. חכמים היו סבורים שטוב עשה יוסף שחנט את אביו, אולם רבי סבר שלא היה צריך לחנטו, שמכיון שהיה גלגולו של יעקב, וגם הוא לא מת, כאלו הרגיש על בשרו מה זו חנטה לחי, ולכן הוא סבור שהיה בכך משום חטא.

ובתלמוד:⁴² אמר רבי יוחנן: יעקב אבינו לא מת!

אמרו לו: וכי בחינם ספרו הספדנים, וחנטו החונטים וקברו הקברנים?

אמר להם: מקרא אני דורש, שנאמר:⁴³ 'ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים' - מקיש הוא לזרעו, מה זרעו בחיים - אף הוא בחיים.

ובפרשת תולדות קלט, ב:

"וההוא דאתערו דבשתייתי יהא פורקנא שפיר, אבל אנא חמי אורכא יתירא על אינון דיירי עפרא, דבאלף שתייתי לזמן ארבע מאות ותמניא שנין מניה, יהיו קיימין כל דיירי עפרא בקיומיהון, ובגיני כך אתערו חבירנא על פסוקא דקרא לון בני ח"ת, ח"ת דיתערו ל"ח"ת שנה, והיינו דכתיב (ויקרא כה, יג): 'בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו', כששתלם הז"את, שהוא חמשת אלפים וארבע מאות ותמניא, תשובו איש אל אחוזתו, אל נשמתו שהיא אחוזתו ונחלתו".

³⁵ פענח רזא שהקשה למה שיכל את ידיו.

³⁶ פנים יפות מובא בהערות רזא דמאיר על הפענח רזא.

³⁷ לז.

³⁸ בראשית נ, ב-ג.

³⁹ בראשית רבה פרשה ק פסקה ג.

⁴⁰ ישעיה מא, יד.

⁴¹ בראשית נ, יב.

⁴² מסכת תענית דף ה, ב.

⁴³ ירמיה ל, י.

כלומר, מאברהם ויצחק יצאו גם ישמעאל ועשו, ולכן לא כל זרעם בחיים, אבל יעקב שמטתו שלמה, נחשב תמיד כחי וקיים לעד.

ופירש האלשיך⁴⁴:

והנה אמרו רבותינו זכרונם לברכה, כי יעקב אבינו לא מת, ואיך נחנט?

אך לזה נשית לב אל אומר: ⁴⁵ 'את עבדיו את הרפאים', מהו את. ועוד אומר: 'ויחנטו הרפאים', כי ידוע שהרופאים חנטו אותו, והיה לו לומר ויחנטו את ישראל. וגם אומר ישראל מיותר, והיה די יאמר 'ויחנטו אותו'.

אך הנה יוסף חשב כי מת כדרך כל הארץ, ויצו לחנט אותו. והנה דרך העולם שעבדי המלך שימותו יוציאו קרביו וירחצום במים, ואחר כך הרופאים יחנטו אותו. אמר כי צוה את עבדיו וגם את הרופאים לחנט, שהוא עבדיו לפתוח בטנו, ולקנח קרביו וקרביו שיוציאו ממנו, ואחרי כן את הרופאים לחנט.

אך לא היה כן בפועל, רק ויחנטו הרופאים, אך עבדיו לא עשו דבר. והוא כי הכיר בו יוסף כי לא מת ממש כי יעקב אבינו לא מת, ועל כן לא נגעו בו לפתחו להוציא את קרביו, וזהו את ישראל כמות שהוא. וריבה ה' את' לומר שעם קרביו וקרביו נחנט.

ושמא תאמר אם כן למה בחינם חנטו החונטים והשלימו לו ארבעים יום? לזה אמר: ⁴⁶ 'וימלאו לו ארבעים יום, כי כן ימלאו ימי החונטים, ויבכו אתו מצרים שבועים יום'.

לא שהיה צריך כל כך ארבעים יום, כי כמו חי היה, רק 'כי כן ימלאו ימי החונטים', ושמא תאמר אם כן למה צוה לחנט אותו ואינו כמת, לזה אמר 'ויבכו אותו מצרים' שאם לא כן לא יבכו אותו כי חי יחזיקוהו, ויחשבוהו לאלוה, ויעבדוהו כיראתו, כמו שאמר ז"ל: ⁴⁷ 'פן יחשבוהו לאלוה, על כן צוה יחניטוהו ממש כמת, ובמקום עבודה, אדרבה בכו אותו על מיתתו ולא עבדוהו'.⁴⁸

⁴⁴ תורת משה על בראשית נ, ב-ג.

⁴⁵ בראשית נ, ב: "ויצו יוסף את עבדיו את הרפאים לחנט את אביו ויחנטו הרפאים את ישראל".

⁴⁶ שם ג.

⁴⁷ בראשית רבה צו, ו.

⁴⁸ והנצי"ב 'העמק דבר', ב'הרחב דבר' על בראשית נ, ב פירש שהקפיד אביו שלא יהא נקבר לשעה במצרים, שאם כן היה ההכרח לקחת האדמה כדין תפוסת הבית. ומזה הבין יוסף שאין אביו מקפיד לקברה תיכף ומיד אחר המיתה, אלא שיהא יכול להלינו הרבה בלי קבורה. וכאשר כן עשה יוסף מפני כבודו של מת, נמשכו הבכי ואבל משך רב. ומשום כך חשש יוסף לאביו שלא יתקלקל חס ושלום בשכבו על המטה, ולא כמו אברהם ויצחק שהגיעו לקבורה מיד. והיה סגולת המקום במערת המכפלה גם כן מסייע לזה. אבל הקדוש ברוך הוא הקפיד על זה, שבודאי היה צדיק נשמר בכל אופן גם על המטה.

'ויחנטו הרפאים את ישראל'. כאן נרמזו התרעומות, שלכן כתוב כאן 'ישראל' ולא 'יעקב', אלא רמז להפליא כי החניטו רופאי אומות העולם את ישראל, שהיה מצוין במעלה וקדושה שנקרא שמו ישראל.

והוסיף לפרש השם משמואל', שבמדרש 'ושכבתי עם אבותי' - אמר הקדוש ברוך הוא, חייהך אתה שוכב ואין אתה מת. ובילקוט הגירסא, אתה נטמן ואין אתה מת. והפירוש על פי מה שכתב האריז"ל, ענין מיתה וקבורה כדי שחלקי הרע שנשאתו בגוף האדם מחטא אדם הראשון יתעכלו בעפר, ויעמוד לתחיה נקי בלי שום פסולת, וכברש"י בפסוק (תהלים עח, ט): 'ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב', כי בשר המה ויצר הרע טמון בלבם והוא רוח הולך כשימותו, ולא ישוב אותו רוח בהם לעולם הבא, שכשיחיו, אין יצר הרע שולט בהם.

ועל כן יעקב אבינו עליו השלום, שהיה נקי בלי שום פסולת ולא היה נמצא בו שום חלק רע כלל, אין בו ענין למיתה וקבורה כלל, והקבורה היתה רק הטמנה לגוף, אחר שהנפש עלתה לשמש במרום, וכמו הפושט לבושו והטמין אותו לעת הצורך. ואין זה מיתה כלל, כי מיתה הוא לשון השפלה, כבמדרש, ואצלו לא היתה השכיבה השפלה כלל, לא לנפש ולא לגוף, כמו שאין השפלה למלבוש כשפושטין אותו ומניחין אותו בארגז. זהו הפירוש יעקב אבינו לא מת.

השם יוסף – במקרא

”וַיִּמָּת יוֹסֵף בֶּן מֵאָה וָעֶשְׂרִים וְשָׁנַיִם וַיַּחְנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישָׂם בְּאֲרוֹן בְּמִצְרַיִם.”⁴⁹

כשנחפש כמה פעמים מופיע השם 'יוסף' במקרא נגלה דבר מדהים.

השם יוסף מופיע בכל חומש בראשית - העוסק מלידתו ועד פטירתו - יוסף פעמים⁵⁰!

הפעם הראשונה שבה נזכר שמו של יוסף היא בלידתו:⁵¹ ”וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יוֹסֵף לְאֹמֶר יִסְף ה' לִי בֶן אָחָר.” יש לשים לב לכך שתמיד נזכר השם יוסף במקרא בצורה מלאה. ולכן כשהפסוק מציין כאן את הסיבה שרחל קראה לו בשם זה 'לאמר יסף ה' לי בן אחר' תיבת יסף חסרה, להבדילה מהשם עצמו.

והפעם המאה חמישים ושש, שהיא הפעם האחרונה בחומש בראשית שנזכר שמו של יוסף, היא בפסוק:⁵² ”וַיִּמָּת יוֹסֵף בֶּן מֵאָה וָעֶשְׂרִים וְשָׁנַיִם וַיַּחְנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישָׂם בְּאֲרוֹן בְּמִצְרַיִם.”

וכשנמנה כמה פעמים מופיע עוד בשאר החומשים, נמצא למרבה הפלא, ח"י פעמים.

לפי זה כאלו הכתוב צועק ואומר:⁵³ 'עוד יוסף חי'!

ולפי זה לא היה מקום להקשות מקבורתו במערת המכפלה כלל שהיתה בחינת הטמנה, אלא הקושיא היתה וכי בכדי ספרו ספדנייא וחנטו חנטייא, שמכל מקום לא שייך אצלו חנטה והספד, אחר שהיתה השכיבה בזה האופן. וידוע משל הזוהר הקדוש (רמה, ב) לבן המלך הנשלח לכפר, וכשחזר לביתו היו בני הכפר בוכין, פקח אחד היה שם אמר להם על מה אתם בוכים, וכי לא בנו של המלך הוא וכו'. כך משה שהיה פקח, ראה בני הכפר שהיו בוכים על זה אמר 'בנים אתם לה' אלקיכם לא תתגודדו'. ומובן שבשכיבה כיעקב אבינו, גם בני הכפר לא היו בוכין. על כן הקשו רק על החניטה ועל ההספד, ועל זה השיב לו, מקרא אני דורש.

שכל דברי חכמינו ז"ל, הם אחת משתי אלה, או שהיתה קבלה בידם איש מפי איש, או שדרשו מהכרע הכתובים על פי המדות שהתורה נדרשת בהן. והנה הקושיא וכי בכדי חנטו חנטייא וכו' זה דוקא אם היתה קבלה בידם איש מפי איש עד יעקב, ובהכרח שכולם ידעו מזה אז היתה הקושיא חזקה, אבל אם דורש רק על פי המדות מהכרע הכתובים, יש לומר בפשיטות שלא ידעו שהיתה השכיבה באופן כזה, וחשבו שמת כדרך כל הארץ.

וכן מפורש במדרש (פ' ק'). מפני מה מת יוסף בפני אחיו, רבי אמר על שחנט את אביו. ובכתוב 'אל תיראי תולעת יעקב', אל תיראי יעקב מתולעת, ואם כן מפורש שיוסף שחנטו מתירא היה שלא תשלוט בו תולעת. הרי מפורש שלא ידע אופן השכיבה, ואם יוסף לא ידע, בודאי כולם לא ידעו. אם כן במה שהשיב לו, מקרא אני דורש, זה עצמו הוא תירוץ נכון על הקושיא וכי בכדי חנטו וכו', שאין אני אומר מפי הקבלה איש מפי איש, שאם כן היה מוכרח שידעו מזה, אבל אני אומר זה מהמקרא, שוב אין כאן קושיא, ששמה הם לא ידעו מזה.

ולפי מה שאמרנו שאופן השכיבה מפני שלא היה לו מעולם שום חלק רע, ממילא כשלא ידע יוסף מאופן השכיבה בודאי לא ידע גם מזה שהיה מנוקה מעולם משום שמץ חלק הרע, שזה תלוי בזה. ומעתה מובן שיוסף לשיטתו רצה להקדים את מנשה. כי זאת ידוע שהמברך ממשיך הברכה לפי מהותו, ואם כן מאחר שסבור יוסף שגם יעקב היה כמו אברהם ויצחק שהיה בהם חלק רע אלא שדחאו ממנו, שוב מותאמת מהותו לשם מנשה, שישפיע ענין זה בישראל באמצעות מנשה, אבל באמת היתה יותר מותאמת מהותו לשם אפרים, ומענין כזה לא ידע יוסף. וזה 'ואחיו הקטן יגדל ממנו'.

⁴⁹ בראשית נ, כו.

⁵⁰ ראה מה שכתבנו בפרשת לך לך שאברהם נזכר במקרא 175 פעמים כמנין שנותיו.

⁵¹ בראשית ל, כד.

⁵² שם נ, כו.

⁵³ כבראשית מה, כו-כז: "וַיִּגְדּוּ לוֹ לְאֹמֶר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי הוּא מִשְׁלַל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְגַּע לְבוֹ פִּי לֹא הָאֲמִין לָהֶם. וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו אֶת כָּל דְּבָרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר...". ויש בבשורה זו לשון הגדה, אמירה ודבור. ראה ברוקה על חילוק הלשונות השונים בפסוק: 'ויאמר אלהים יהי אור', שלשון הגדה הוא לומר דבר חידוש. וכן הוא בזוהר ויחי רלד, ב. על הפסוק: 'האספו ואגידה לכם'.

וכאשר נמנה את השם 'יוסף' ללא אותיות השימוש בחומש בראשית בלבד, נמצא קמ"ה פעמים. וסימנך: ⁵⁴ 'והנה קמה אלומתי וגם נצבה'.⁵⁵

וכשנצרך את מנין הפעמים שמופיע שמו בכל חמשה חומשי תורה, נמצא שיש 174 כמנין: כס"ף וזה"ב, כמנין השעות שנאסרו בחמץ, הרמוזים בפסוק: ⁵⁶ 'ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו פושל'.⁵⁷ ובמילים 'ויוציאם בכסף' יש את האותיות יוסף.

נמשיך הלאה לספרי הנביאים, ונמצא שמופיע בהם 26 פעמים 'יוסף', כמנין שם הוי"ה ברוך הוא. והרי שמו של יוסף הוא כמנין ו' פעמים שם הוי"ה.⁵⁸

בכתובים אינו מופיע כי אם בתהלים 4 פעמים. וכך ביחד יש בני"ך ל' פעמים, וסימנך: ⁵⁹ 'ויוסף בן שלושים בעמדו לפני פרעה'.

מנין זה מתייחס לשם יוסף גם כאשר הוא מופיע בצירוף אותיות שימוש. אותיות השימוש היחידות הנלוות לשמו בכל המקרא הן ל' וו'. ול"ו שעות שימש האור הגנוז בזמן הבריאה.⁶⁰ וכידוע יש גם ל"ו צדיקים בכל דור. הצורה 'ליוסף' מופיעה שמונה פעמים. והצורה 'ויוסף' – שבע פעמים. 'וליוסף' – ב' פעמים. נמצא שבסך הכל יש טו"ב פעמים, וכנאמר: 'אמרו צדיק כי טוב'.

ויש עוד חמש פעמים שהשם 'יוסף' נזכר במקרא בהקשר לאישים אחרים מיוסף הצדיק, שנקראו בשם זה. בחומש במדבר נזכר בשמות המרגלים: ⁶¹ 'למטה יששכר יגאל בן יוסף'. ובספר עזרא בשמות העולים: ⁶² 'שלום אַמְרֵיהּ יוֹסֵף'. ובנחמיה: ⁶³ 'לשבניה יוסף'. ובדברי הימים בשמות המשוררים: ⁶⁴ 'לְבַנֵי אֶסָף זָכוֹר וְיוֹסֵף וְנַתְנֵיהּ'. והוא נזכר שוב בפסוק: ⁶⁵ 'וַיֵּצֵא הַגּוֹרֵל הָרֵאשׁוֹן לְאֶסָף לְיוֹסֵף'. נמצא שהשם יוסף נזכר בסך הכל בכל המקרא 209 פעמים. ויש בתהלים פעם אחת נוספת שנזכר בתוספת האות ה', בפסוק: ⁶⁶ 'עֲדוּת בְּיְהוֹסֵף שָׁמוּ בְּצֵאתוֹ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁפַת לֹא יִדְעֵתִי אֶשְׁמַע'. וכאשר נצרף פעם זו עם קודמיה נקבל תוצאה מפתיעה: רד"ו פעמים!

⁵⁴ בראשית לז, ז.

⁵⁵ תיבת 'קמה' היא יחידאית בכל חמשה חומשי תורה, ונאמרה רק כאן ביוסף. וכתב ה'קהלת יעקב' - ערך הק: 'הקם הוא שם ט"ז מע"ב שמות, ושם זה מסוגל למלוכה, וכן הממליך מלכים, הממליך גימטריא הקם (סידור רבי שבתי תפילת מוסף דראש השנה), וזה שאמר (זוהר וירא מדרש הנעלם קיז.) 'מהעדא מלכין ומהק"ם מלכין', וזה שאמר (בראשית לז, ז) יוסף לאחיו: 'והנה קמה' - אותיות הק"ם, אל אחיו 'המלוך תמלוך', וכן שאול אמר לדוד (שמואל א כד, כ): 'ידעתי כי מלוך תמלוך וקמה בידך ממלכות ישראל'. ילקוט ראובני פרשת וישב (אות לז) בשם המקובלים".

וכתב רבנו חיים פלאגי' בספרו 'הכתוב לחיים', בפסוק: 'הקם לעבדך אמרתך אשר ליראתך', אפשר על פי מה שכתבו המקובלים, שבשמות ע"ב, יש שם הק"ם, שהוא להקים את המזל, ובזה פירשו 'והנה קמה אלומתי', וזהו שאמר 'הקם לעבדך', ששם הקם יגביה מזלי, 'אמרתך' – לשון התרוממות והתנשאות, כמו שנאמר: 'את ה' האמרת היום'.

⁵⁶ תהלים קה, לז.

⁵⁷ 'שרשי השמות' לרמ"ז.

⁵⁸ אם לבינה לרמ"ז אות ח. וכן ברבנו האריז"ל בכמה מקומות.

⁵⁹ בראשית מא, מו.

⁶⁰ ראה בראשית רבה יא, ב: 'רבי לוי בשם רבי זעירא אמר ל"ו שעות שימשה אותה האורה שנים עשר של ערב שבת וי"ב של לילי שבת וי"ב של שבת".

⁶¹ יג, ז.

⁶² י, מב.

⁶³ יב, יד.

⁶⁴ א כה, ב.

⁶⁵ דברי הימים א כה, ט.

⁶⁶ תהלים פא, ו. וכתב הרוקח שהפסוק מתחיל ומסיים באות ע', שבא גבריאל ולמדו ע' לשון. ויש בכל המקרא ששה פסוקים כאלו המתחילים ומסיימים באות ע'. ואלו הם:

בפעם הזאת שהיא הפעם היחידה בכל המקרא, נוספה לשמו של יוסף האות ה' המסמלת את השכינה הקדושה,⁶⁷ שהיא זו שירדה עמם למצרים והשלימה למנין השבעים, והיא שעלתה עמם ככתוב:⁶⁸ 'ואנכי אעלך גם עלה'.

וכך יוצא שהשם יוסף,⁶⁹ מופיע 210 פעמים בתנ"ך. ונראה שיש כאן רמז וקשר להכשר עבודתו של יוסף לכך, שישראל ישוה במצרים רק 210 שנים ולא מעבר לכך.

והנה חידוש נוסף: ישנו פסוק אחד נוסף שמופיע בו שמו של יוסף אך בחילוף אותיות:⁷⁰

"וְשָׂתִי אֶת גְּבֻלְךָ מֵיַם סוּף וְעַד יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמְדְּבָר עַד הַנְּהָר פִּי אֶתְּנֶן בְּיַדְכֶם אֶת יְשֻׁבֵי הָאָרֶץ וְגִרְשָׁתְמוּ מִפְּנֵיךָ". היות והשם יוסף מורה על הוספה והרחבה, הוא מופיע בתחומי גבולי הארץ, בהם ההבטחה לנחלה ככתוב:⁷¹ "וְעַמְּךָ כָּלָם צְדִיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אֶרֶץ".

פ"ה פסוקי הפרשה - פ"ה פסוקים במגילת רות

הפרשה היחידה מכל פרשיות התורה בעלת פ"ה פסוקים – פרשת ויחי, וסימנה:⁷² 'פה אל פה', והספר היחיד מכל כתבי הקודש המונה פ"ה פסוקים – מגילת רות, וסימנך:⁷³ 'סורה שבה פה פלוני אלמוני', מה המשמעות לכך, ומה הקשר ביניהם?

המאפיין של מגילת רות הוא תיאור ההשתלשלות של מלכות בית דוד, שממנה תצמח הגאולה לעם ישראל. דבר זה מתקשר באופן נפלא לגימטריה של פ"ה הקשורה עם הגאולה, ומגילה זו נקראת עם סיום ימי חול המועד הארוכים של חג הפסח, שכידוע ימי הספירה שהם 7 x 7 בבחינת חול המועד ארוך של פסח, ביום חג השבועות בו אנו עוברים ממחזוריות השבע ונכנסים לעולם השמונה, עולם החירות והגאולה.

עוד יש לתת טעם, כיון שבעז מבחינת היסוד, ככתוב בזוהר⁷⁴, ובמדרש הנעלם⁷⁵ על הפסוק:⁷⁶ 'בטרם יכיר' שהכתיב הוא 'בטרם', ומבאר שתוספת האות ו' מלמדת על שרשו שמבחינת היסוד, ופ"ה בגימטריה מיל"ה. יוסף הצדיק יסוד עולם היה תקיף ביצרו,⁷⁷ ולכן נקבר בארון הרומוז ליסוד,

בחבוק א, ב: "עַד אָנָּה ה' שְׁוַעְתִּי וְלֹא תִשְׁמַע אֲזַעַק אֲלֵיךָ חֲמָס וְלֹא תוֹשִׁיעַ".

באיוב לד, ו: "עַל מִשְׁפָּטֵי אֲכֹזֵב אָנוּשׁ חֲצִי כְּלִי פֶשַׁע".

באיוב לו, לב: "עַל פְּפִיִּם כֶּסֶף אֹר וַיִּצֹו עָלֶיהָ כְּמַפְגִּיעַ".

באיכה ד, יז: "(עורדינה) עוֹדִינוּ תְּכַלִּינָה עֵינֵינוּ אֶל עֲזָרְתָנוּ הַכֹּל בְּצַפְיָתָנוּ צַפִּינוּ אֶל גּוֹי לֹא יוֹשֵׁעַ".

קהלת ג, ב-ג: "עַת לְלֶדֶת וְעַת לָמוּת עַת לְטַעַת וְעַת לְעֻקּוֹר נְטוּעַ".

⁶⁷ זוהר ויקרא יז, א.

⁶⁸ בראשית מו, ד. ראה זוהר שמות טז, א.

⁶⁹ בכללות, כולל אישים אחרים שנקראו בשם זה.

⁷⁰ שמות כג, לא.

⁷¹ ישעיה ס, כא. ובזוהר נח נט, ב: "כֹּל מֵאֵן דְּנִטִיר הָאִי בְרִית, דְּעֵלְמָא אַתְקִיִּים עֲלֵיהּ, אַקְרִי צְדִיק, מֵנָּא לֵן מִיוֹסֵף,

בְּגִין דְּנִטִיר לִיהּ לְבְרִית עֵלְמָא, זְכָה דַּאֲקְרִי צְדִיק, וְעַל כֵּךְ: 'וְעַמְּךָ כָּלָם צְדִיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אֶרֶץ'.

⁷² במדבר יב, ח.

⁷³ רות ד, א.

⁷⁴ ראה פרשת משפטים קטו, ב. ותיקוני זוהר פה, ב.

⁷⁵ וירא קיא, א.

⁷⁶ רות ג, יד.

⁷⁷ מהר"ל נצח ישראל פרק ט. ראה רות רבה ו, ד:

שְׁלֹשָׁה הֵן שְׁבָא יִצְרָן לְתַקְפָּן וְנִזְדַּרְזוּ עֲלֵיו כֹּל אֶחָד וְאֶחָד בְּשַׁבּוּעָה, וְאֵלֶּה הֵן: יוֹסֵף וְדוֹד וְבוֹעֲז. יוֹסֵף - שְׁכַתוֹב (בְּרֵאשִׁית לט, ט): 'וְאִיךְ אַעֲשֶׂה הָרַעָה הַגְּדוּלָּה הַזֹּאת וְחַטָּאתִי לְאֱלֹהִים', וְחַטָּאתִי לָהּ אֵין כְּתוּב כְּאֵן, אֵלֶּא 'וְחַטָּאתִי לְאֱלֹהִים', נִשְׁבַּע לִיצְרוֹ וְאָמַר 'לְאֱלֹהִים, אֵינִי חוֹטֵא'. דוֹד מֵנִיין? שְׁנֵאמַר (שְׁמוּאֵל א כו, י): 'וַיֹּאמֶר דוֹד חֵי ה' כִּי אִם

כמו שנאמר בסוף הפרשה: 'ויישם בארון במצרים',⁷⁸ והתורה היא זו שמעידה עליו, כמו שנאמר: 'עדות ביהוסף שמו', ואפשר לחלק את המילה ויישם ויי-שם, שם הוי"ה וחותרם אות ברית קודש היה עמם במצרים. ולכן יש בפרשת ויחי פ"ה פסוקים לרמוז על המילה המציינת את חותרם יוסף, אות ברית קודש, וכמו האות האחרונה שבשמו פ'.

סימן הפרשה: פה אל פה, יוסף עם האות האחרונה שבשמו פ', מסיים פ' שנות מלוכה, ומעביר את שרביט הגאולה לגואל בן פ' השנים, למשה.⁸⁰

בסדר אותיות הא"ב המקובל, סדר אבג"ד, מיקום האות פ' במספר סידורי הוא 17 כמניין טו"ב. אחר העין – פה. וזה הקשר גם כן לטו"ב השנים הטובות שחי יעקב במצרים, וימי שנותיו כמניין טו"ב עי"ן, וזהו כמו שהפ' אחר הע'.

העין והאוזן הם כלי קיבול וקליטה מן החוץ ומשם ההתחלה, אחר כך הפה גומר ומוציא את הדיבור לפועל.

לכן הפה ממוקם בפרצופינו מתחת לעינים. שקודם יש לקלוט ולאסוף נתונים מן החוץ, ואחר כך מביע האדם בפה ומוציא החוצה מפנימיותו.

האותיות שבראשי פסוקי הפרשה

כהמשך לפרשיות הקודמות שבהן ריבוי וויין בפרשה בגלל מצב השעבוד, גם בפרשה זו רוב הפסוקים פותחים באות ו', והיא מחולקת באופן שיש ה"ן פסוקים הפותחים באות ו', וסימנך:⁸¹ 'ה"ן עם לבדד ישכון', ול' פסוקים כמניין הקשור למלכות הנקנית בל' מעלות,⁸² ויוסף היה בן ל' בעמדו לפני פרעה.⁸³

האותיות אחרות הם: המלאך, הקבצו, ראובן, פחו, שמעון, בסדם, ארור, יהודה, גור, לא יסור, אסרי, חכלילי, זבולן, יששכר, דן, יהי, לישועתך, גד, מאשר, נפתלי, בן פרת, מאל, ברכת, בנימן, כל, במערה, שמה, מקנה, אבי, כה.

נקל להבחין כי כל ברכות השבטים מופיעים באותיות אחרות, וכל שבט באות הראשונה של שמו (למעט אשר שמתחיל באות מ': 'מאשר', ויוסף שמתחיל באות ב' - 'בן פורת יוסף'), מלבד לוי ששמו אינו מופיע בראש פסוק, אלא נלווה אל שמעון, ואינו פותח באות בפני עצמה. כלומר, לכל שבט יש את היחודיות שלו, ויש כאן אחדות ולא אחידות, שלמרות האחדות כל אחד שומר על ייחודו, אולם שבט לוי נתייחד בכך שנלווה לשכינה, ונקרא בשמו על פי רוח הקדש בשם זה, ואין

ה' יגפנו'. למי נשבע? ר' אלעזר אמר ליצרו נשבע, ור' שמואל בר נחמן אמר לאבישי בן צרויה נשבע. אמר לו חי ה' אם תגע בו, שאנכי מערבך דמך עם דמו. **בועז** מניין? שנאמר (רות ג, יג): 'חי ה' שכבי עד הבקר'.

⁷⁸ זוהר ויחי רנא, א: ותנינן תרי יודי"ן אמאי, אלא יוסף נטר ליה ברית לתתא, ונטיר ליה ברית דלעילא, אסתלק מעלמא אתשוי בתרי ארוני, בארון לתתא ובארון לעילא, ארון דלעילא מאן איהו, אלא כמה דאת אמר (יהושע ג, יב): 'הנה ארון הברית אדון כל הארץ', דארון דלעילא ארון הברית אקרי, דהא לא ירית ליה אלא מאן דנטר ברית, ובגין דיוסף נטר ליה לברית אתשוי בתרי ארוני.

⁷⁹ תהלים פא, ו. גם שם הפרק והפסוק רומזים לזה.

⁸⁰ וכמבואר באריכות במאמר 'פקד אפקוד'.

⁸¹ במדבר כג, ט.

⁸² אבות ו, ו.

⁸³ בראשית מא, מו. ראה מגלה עמוקות פרשת ויחי: האות ל' מורה על יוסף, שהוא תשלום המרכבה, כי בן שלשים היה יוסף, לפי שהוא מגדל הפורח באויר, ועליו נרמז: 'רק הכסא **אגדל** ממך', במלת **אגדל** יש ד' למדי"ן שבאלף בית, רזא עילאה הוא, רזא דרתיכא קדישא, שאין אנו מוציין שום ל' בכל אותיות התורה רק ד' אלו שסודם (שם יח) באלה"י **אדלג** שור"מלשון חומה, מגדל עז שם ה' בו ירוץ צדיק, שהוא יוסף הצדיק".

לו חלק ונחלה לבד, אלא ה' הוא נחלתו ואליו הוא נלוה. האות השניה בשכיחותה בראש פסוק בפרשה לאחר האות ו', היא האות ב' המופיעה חמש פעמים, וב' מסמלת את הברכה.⁸⁴

האותיות הנעלמות שאינן מופיעות בראשי הפסוקים הן ס' - ע' ק' ת'. ואולי יש כאן רמז לסתימת עינים שנסעו למצרים למקום מועקה, ורגל ק' הקדושה יורדת חדרי מות. וסך אותיות אלו תר"ל, כמנין כת"ר - המצוות ועשרת הדברות שאמורים לקבל. ואותיות אלו במילוי כמנין 'ונושנתם'.⁸⁵

מתוך המאמר 'רבינו הקדוש' הקשור לפרשה

רבי יהודה הנשי"א – ניצוץ של יעקב אבינו

מכיון שיעקב ובניו ירדו לחוץ לארץ, למצרים - למקום הנמוך ביותר, היה צורך בתיקון הדבר וכפי שיבואר בהמשך שניצוץ ממנו חזר לעולם בדמותו של רבי יהודה הנשיא, וכפי שכתב המגלה עמוקות,⁸⁶ שנרמזו בתיבת נשי"א בראשי תיבות: ניצוץ של יעקב אבינו. יש שנקטו בלשונם 'נשמת יעקב אבינו', ויש שנקטו שהיה גלגולו,⁸⁷ וכנראה שהכוונה לניצוץ בלבד או לבחינה מסויימת, ובדברים אלו אין אתנו יודע עד מה להבין הדברים לאשורן, ומה שנזכיר כאן שהיה גלגולו, הכוונה שהיה לו קשר עמו מבחינה מסויימת.⁸⁸

⁸⁴ גם יתכן לפרש שיש כאן רמז שחרבן הבית היה שנתיים קודם למנין 'ונושנתם', ראה בהערה הבאה, ובפרשה יש רמז לכל עניין הגלות והקץ.

⁸⁵ מחתני היקר כה"ר בצלאל עזרא שליט"א שחישוב ומצא כן. ועל פי מה שפירש רש"י על דברים ד, כה: 'ונושנתם - רמז להם שיגלו ממנה לסוף ח' מאות ונ"ב שנה כמנין ונושנתם, והוא הקדים והגלם לסוף שמונה מאות וחמשים, והקדים ב' שנים ל'ונושנתם כדי שלא יתקיים בהם 'כי אבד תאבדון' וזהו שנאמר 'וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו', צדקה עשה עמנו שמהר להביאה ב' שנים לפני זמנה".
⁸⁶ פרשת ויצא. וכתב גאון עוזינו, חכם רבינו יוסף חיים זיע"א, 'ב'בניהו בן יהוידע' על ברכות ב, א בטעם הדבר שרבי יהודה הנשיא פתח את המשנה במסכת ברכות במצות קריאת שמע תחלה, שיש במדרש (בראשית פרשה צח): 'מכאן זכו ישראל לקריאת שמע, בשעה שהיה יעקב אבינו נפטר מן העולם, קרא לשנים עשר בניו. אמר להם, שמעו אל ישראל (אביכם) שבשמים, שמא יש בלבבכם מחלוקת על הקדוש ברוך הוא? אמרו לו, 'שמע ישראל' אבינו, כשם שאין בלבבך מחלוקת על הקדוש ברוך הוא, כך אין בלבבנו, אלא 'ה' אלקינו ה' אחד'. אף הוא פירש בשפתיו ואמר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'. רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רב שמואל, הוא הדבר שישאל משכימים ומעריבים בכל יום ואומרים, 'שמע ישראל' אבינו ממערת המכפלה, אותו הדבר שצויתנו, עדיין הוא נוהג, 'ה' אלהינו ה' אחד', עד כאן לשונו.

נמצא קריאת שמע זכינו בה מכה יעקב אבינו עליו השלום, ואליו אנחנו אומרים, שמע ישראל אבינו, כי ה' אלהינו הוא ה' אחד, וידוע כי רבינו הקדוש היה ניצוץ יעקב אבינו, ולכן נקרא רבי יהודה הנשיא ראשי תיבות ניצוץ של יעקב אבינו, ובוזה מובן היטב הטעם שפתח רבי במצות קריאת שמע תחלה, כי מצוה זו שייכת לו. והגאון חיד"א ז"ל ב'פתח עינים' כתב, יען היה נצוץ יעקב אבינו, לכן פתח בקריאת שמע דערבית, כי יעקב אבינו עליו השלום תיקן תפילת ערבית, עד כאן דבריו. ועדיין אין טעם זה מתיישב היטב, כי תפלה לחוד, וקריאת שמע לחוד, אך לפי מה שכתבנו מובן, ונתמתק טעמו של הרב ז"ל, כי באמת קריאת שמע שייכת ליעקב אבינו עליו השלום, ונקט רבי קריאת שמע של ערבית ולא של שחרית, בשביל שערבית תיקן יעקב אבינו עליו השלום.

⁸⁷ ראה ספר הגלגולים, אות סו, בהגהה.

⁸⁸ כתב 'אור החיים' על בראשית מז, כט: 'ויקראו ימי ישראל למות'... מנין ידע... כי הרגיש מהדברים אשר יארעו לאדם קודם מותו, על דרך אומרים ז"ל בספר הזוהר (ויחי ריא, ב), כי שלשים יום קודם מותו, מעבירין ממנו הצלם, ומובא שם מעשה שרבי שמעון בן יוחאי ראה את רבי יצחק שעבר צלמו ממנו. והגם כי ידיעה זו מושללת מבני אדם, הצדיקים מרגישים ויודעים כל דבר רוחני.

עוד יתבאר אומרו 'ויקראו ימי', וכי בימים שייך לומר לשון קריבה? אכן כוונת הכתוב היא על פי מה שכתב איש אלהים קדוש ה"ה הר"י לוריא זצוק"ל, ומצאת כי תדרשנו בספר 'קהלת יעקב' וזה לשונו: ואמנם ידעת מהתחלקות הנשמות לכמה ניצוצות, ובכל גלגול וגלגול באים קצת מהם. וכפי מספר הניצוצות של הצלם כך מספר ימי חייו, והימים שעושה בהם המצות נתקן ניצוץ אחד של הצלם ההוא כנגד היום ההוא, והיום שאין עושה בו מצוה, נשאר פגום ניצוץ ההוא של הצלם ההוא כנגד היום ההוא, וכן על זה הדרך.

רבינו הקדוש

האדם האחד והיחיד מכל התנאים והאמוראים שזכה לכך שדבק בו הכינוי המופלא 'רבינו הקדוש', הוא רבי יהודה הנשיא, נשיא הסנהדרין ומסדר המשנה, הנקרא בקיצור בשם 'רבי'.

לתואר זה זכה הן משום שהיה כאמור, גלגולו של יעקב, ואת הביטוי 'קדוש' מצאנו רק על יעקב, ולא על אברהם ויצחק.⁸⁹ וכנגדו יש בברכה השלישית בתפילת שמונה עשרה, ברכת 'אתה קדוש'.⁹⁰ והן משום מעשיו, כי נתעלה כל כך לשיאי שיאים בדרגות הקדושה, עד שהגמרא אומרת,⁹¹ שבאותו היום שמת רבי בטלה קדושה.

ומה מאוד האירה הקדמה זו עיני משכיל בכמה פרטי החקירות, האחת האירה עינינו בסוד השינה, כי הוא לעלות ניצוץ שכנגד היום ההוא, והוא סוד אומרם (ברכות נז, ב), כי השינה אחד מששים מהמיתה, ואין יציאת הניצוץ בהחלט מוכרת מהנשמה, אלא שנפרד מהכל ועודנו נסרך ונסבך בנפש, וזה מחסד אל שכל ניצוץ שזכה ביומו, הנה הוא רחוק מההפסד, הגם שירשיע אדם אחריו, וניצוץ אשר יעלה פגום הנה הוא יכול ליתקן על ידי תשובה, ישוב הניצוץ ויתקן, גם זה מחסדי המתחסד, הוא אלהינו יתעלה שמו.

גם האיר למול עינינו תשובת תרעומת גם בני אדם גם בני איש, מה זאת עשה לנו אלהים, מה נשתנו דורותינו מדורות הראשונים אשר שבעו חיים תשע מאות שנה ושלשים לאדם, וכן בניו ובניו בניו שמונה מאות, ושבע מאות. ואנחנו - המפליא בחיים לא יגיע למאה שנה, ועל פי ההקדמה הלז נחה דעת כל אדם. עיין שם בהמשך דבריו המשל שהביא לזה.

⁸⁹ המשך דברי רבינו בחיי מט, לג שהובאו בתחילת המאמר :

ומזה דרשו חז"ל בכתובות (קג, א) שכל ערב שבת בין השמשות היה בא לביתו. יום אחד באה שכנתו וקראה על הפתח, אמרה לה אמתו, שתיק שרבינו יושב. כששמע רבי, לא בא עוד, שלא להוציא לעז על הצדיקים הראשונים. כלומר, שחזרה נשמתם לשורשה ולא הגיעו אל המעלה הזאת להיות להם כח גדול כל כך כמו רבינו הקדוש, וכל שכן ביעקב אבינו שנתקדש בשלש קדושות, בקדושת אברהם שנתקדש במצות מילה קודם שיוליד יצחק, ובקדושת יצחק שנתקדש בעקידה על גבי המזבח להיות עולה תמימה, ובקדושת עצמו שהוא שלישי לאבות תשולם המרכבה, ולא היה בזרעו שום פסול, ומטעם זה נראה לומר שנקרא הקדוש ברוך הוא על שמו 'קדוש יעקב' (ישעיה כט, כג), ולא מצאנו קדוש אברהם קדוש יצחק.

ועל דרך הקבלה יעקב אבינו לא מת, שלא היתה מדתו כענין שאר מדות הקצוות שהן גורמות ההפכים, וביאור זה כי מדתו הוא המכריע, ואף על פי שהוא כלול מכל המדות ומקבל מהן בעבור שהוא עולה דרך סלולה עד ראשית הראשית שהוא מקור החיים, על כן אמרו ביעקב 'לא מת', ולא אמרו כן על אברהם ויצחק, לפי שהן מדות הקצוות לימין ולשמאל הגורמות ההפכים, ולפיכך יעקב אבינו לא מת אך נשאר קיים בגוף ובנפש, הגוף הזה הוא הגוף השני הדק שבו הנפש מתלבשת בצורת גוף, ויש לו ממש, אבל הוא דק עד מאד מתלבשת בו לעתים מזומנות, והוא מערב שבת לערב שבת או מיום הכפורים ליום הכפורים הוא משוטט בעולם בשליחותו של הקדוש ברוך הוא, ומתראה למי שהוא חפץ בו, כי הראשון הגס נחנט ונקבר כפשוטו של מקרא, וזהו מאמר החכם שאמר מקרא אני דורש, שנאמר (ירמיה ל, י): 'הנני מושיעך ואת זרעך', מקיש הוא לזרעו, מה זרעו בחיים אף הוא בחיים, כלומר, מה זרעו בחיים בגוף ובנפש, אף הוא בחיים בגוף ובנפש, והוא הגוף שהזכרתי.

ונראה לי כי לזה רמזו באיכה רבתי (ב, ז) שדרשו שם, 'ויבער ביעקב כאש להבה' (איכה ב, ג), כשהפורענות באה לישראל אין מרגיש בה אלא יעקב, שנאמר 'ויבער ביעקב', וכשהטובה באה לישראל אין מרגיש בה אלא יעקב שנאמר (תהלים יד, ז): 'יגל יעקב ישמח ישראל', עד כאן.

ומן הידוע כי לשון 'מרגיש' אינו נופל על הגוף שנחנט ונקבר, כי אם על הגוף הדק שיש בו ממש והוא בעל הרגש, וזהו ענין רבינו הקדוש שבכתובות, והנהו קפולאי במסכת שבת (קנב, ב), וכל שכן ביעקב שדייקונו חקוקה בכסא הכבוד, וזהו סוד הכתוב (משלי י, ב): 'וצדקה תציל ממות', וזהו 'זוכר יצוריו לחיים ברחמים', כי מציאות החיים מן הרחמים, והוא שקראו דוד עליו השלום (תהלים פד, ט): 'יעקב סלה', והבן זה. ומזה אמרו מקבלי האמת במדרש (בראשית רבה סח, יב): 'עולים ויורדים בו' - עולים למעלה, רואים דיוקנו של יעקב חקוקה בכסא הכבוד, ויורדים למטה, מוצאים אותו ישן".

⁹⁰ שהראשונה מגן אברהם כנגד אברהם, ומחיה המתים כנגד יצחק.

⁹¹ בכתובות קג, ב.

פטירתו היתה בשנת קנ"ה לחורבן הבית, ג' אלפיים תתקפ"ה לבריאת עולם, ויש אומרים שנפטר בט"ו בכסלו ג' אלפיים תתקמ"ח.⁹² הוא היה השביעי לנשיאות מהנשיא הראשון הלל הזקן, ונתמנה לאחר פטירת אביו רבן שמעון בן גמליאל, לנשיא במקומו.

באותו יום שנפטר, הכריז רבי ינאי ואמר: אין כהונה היום. כלומר, שמותרים כהנים להשתתף בהלויתו ולהתעסק בקבורתו כבמת מצוה, ולא חלה לגביו המצוה הראשונה שבפרשת אמור, המגבילה את הכהנים שלא להטמא למת, כמו שנאמר: ⁹³ 'לנפש לא יטמא בעמיו', כי נשיא הריהו כמת מצוה שהכל קרוביו, כי כולם חייבים להרבות בכבודו ואינו מטמא.⁹⁴

הכרזה כזו בפרהסיא בזמן הלוייה, מצאנו רק בפטירתו של רבי, סמל הקדושה, שלא היה מטמא כהנים במותו.

התוספות מבארים שבאותו היום שמת רבי בטלה קדושה, הכוונה שהיו קורין אותו 'רבינו הקדוש'. ומה ששנינו במסכת סוטה:⁹⁵ שמשמת רבי בטלה ענוה ויראה - קדושה בכלל. כלומר, שדרגה כה מופלאה של קדושה, שאליה זכה רבי, נחתמה ונסתיימה עם פטירתו.

בהמשך ישנה מחלוקת בתוספות אם הכוונה כאן לטומאה מהתורה או מחכמים, ואומרים, שהרב רבי חיים כהן היה אומר, אילמלי הייתי כשנפטר רבינו תם, הייתי מטמא לו, שהקדושה שאמרו כאן שבטלה אותו היום, הכוונה לקדושת כהונה, וכמו שמפורש בירושלמי, שכאשר מת רבי אמרו אין כהונה היום.

למעשה נפסק להלכה שכהנים יכולים ליטמא לכל נשיא, אבל אצל רבי היה ביטול כהונה באופן היוצא מגדר הרגיל.

כבר בימיו נשאל רבי מדוע זכה לתואר 'רבינו הקדוש', ועוד בחייו, ואמר להם: מימי לא נסתכלתי במילה שלי!⁹⁶ ושאלו בתלמוד הלא מעלה זו היתה גם ברבי יוסי שהעיד על עצמו כן, ומדוע את רבי יוסי לא כינו בתאר 'רבינו הקדוש'. והשיבו, שברבי היה דבר נוסף, שלא הכניס ידו תחת אבנטו.⁹⁷

רבי עקיבא ורבי - זורח השמש ובא השמש רבינו הקדוש גם נולד ביום הקדוש ביותר, ביום הכפורים, שהרי הוא נולד ביום פטירת רבי עקיבא שנהרג ביום הכפורים, וכפי שדרשו עליהם:⁹⁸ 'זורח השמש ובא השמש' - עד שלא שקעה שמשו של רבי עקיבא, זרחה שמשו של רבינו הקדוש.⁹⁹

⁹² ראה סדר הדורות.

⁹³ ויקרא כא, א.

⁹⁴ כתב רבנו בחיי על ויקרא כא, א.

ואמרו בירושלמי (ברכות פ"ג ה"א) כאשר נפטר רבי יהודה הנשיא, הכריז רבי ינאי: אין כהונה היום! וטעם הדבר מפני שהכהנים מוזהרין על טומאת המת, לפי שהם משרתי עליון מקודשים לעבודתו, וכיון שמיתתו היתה שלא על ידי הכח המשחית אלא על ידי שכינה, לא היתה שם טומאה, ולכך הכריז רבי ינאי אין כהונה היום, לפי שהכהנים נתעסקו בקבורתו ונסתלקה מעליהם תורת כהונה היום, אבל שאר בני העולם שמיתתן על ידי הכח המשחית שהוא סיבת טומאת המת, הנה הכהנים מוזהרין מזה שלא יטמאו, וזהו שכתוב: 'אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו'. אמר תחילה 'אמור אל הכהנים' והחזיר עוד 'ואמרת אליהם', ושיעורו, 'אמור אל הכהנים' - הפרשה של מעלה, כי הם מורי התורה מזהירים את העם, 'ואמרת אליהם' - פרשה זו.

⁹⁵ פרק ט משנה טו. וכתב שם הרע"ב, משמת רבי בטלה ענוה - תלמידיו של רבי הוסיפו וכתבו זה במשנה.

⁹⁶ שבת קיח, ב.

⁹⁷ כלומר, מתחת לאבנטו ואף על פי שהיה נשוי. ויש אומרים שנקרא קדוש כפי הירושלמי, שהיתה גזירה על ברית מילה וקדשו אביו לשמים ומלו. (סדר הדורות).

⁹⁸ קהלת א, ה.

⁹⁹ קהלת רבה א, י: 'זורח השמש' - רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר, וכי אין אנו יודעין שזרחה השמש ובא השמש, אלא מה הוא כן, עד שלא ישקע שמשו של צדיק זה הוא מזריח שמשו של צדיק אחר. יום שמת רבי

לפי זה רבי הוא מעין המשך לרבי עקיבא הנחשב כאבי התורה שבעל פה, ושניהם קשורים, לפחות מבחינת מסירת התורה, ליעקב אבינו עמוד התורה, ולמשה רבנו מוסר התורה.¹⁰⁰

אביר יעקב – אותיות רבי עקיבא¹⁰¹

ומעתה מובן מה שהיה בפטירתו של רבי שאחרי שהשמש שקעה היא חזרה וכמובא בהמשך, שהוא בדוגמת מה שהיה אצל יעקב אבינו, כמו שנאמר בפרשת ויצא:¹⁰² 'וילן שם כי בא השמש'. ומעתה יאירו הדברים במשנה אור, שנדרשה עליו דרשה זו של 'זרח השמש ובא השמש'.

יעקב ועשו – מרדכי והמן

מובא מהאריז"ל, שמרדכי שלא רצה להשתחוות להמן, והיתה סיבה שהכניס את ישראל בסכנה גדולה, הכוונה היתה שמרדכי היה גלגול יעקב, והמן היה גלגול עשו, ועל מה שהשתחוה יעקב לעשו וקרא אותו 'אדוני' לעשו, לכן עתה קנה אותו לעבד, ולא רצה להשתחוות כדי לתקן עוון אדם הראשון.¹⁰³

עקיבא נולד רבי, וקראו עליו פסוק זה: "זרח השמש ובא השמש". יום שמת רב אדא בר אהבה נולד רב המנונא בנו וכו', עיין שם על הרבה שנדרש עליהם כך.

¹⁰⁰ ראה בספר 'קהלת יעקב' - ערך עקיבא, שרבי עקיבא היה מניצוץ של יעקב אבינו, עקיבא אותיות יעקב (ליקוטי תורה ויחי), ויעקב אבינו פגם קצת ביחוד במה ששלח ליוסף בלא לוייה, לפיכך הוצרך לרבי עקיבא לתקן היחוד, וזה שאמרו (ברכות סא, ב) אשריך רבי עקיבא שיצאת נשמתך באחד לתקן היחוד. ילקוט ראובני פרשת וישב בשם כוונת ארי"ז' (ספר הגלגולים פרק מא).

דרך המכנה המשותף של תורה אנו מוצאים קשר גם בין רבי עקיבא ליששכר, וכמו שכתב שם בהמשך: רבי עקיבא היה גלגול יששכר, וכשם שיצאה לאה לקראת יעקב וילדה ממנו יששכר, כך יצאה יעל לקראת סיסרא ויצא ממנו רבי עקיבא. ילקוט ראובני פרשת וישב בשם מגלה עמוקות, וכן כתב הרב בגלגולים ומבואר שם איך שנאמר שהיה נשמת יעקב, ואפשר שזה בגלגול, וזה הוא בסוד עיבור, או ניצוצותן, וכן הוא בגלגולים. ב' היה גלגול שמעון, ובשביל שמעון נפלו כ"ד אלף בשטים ונתקנו בכ"ד אלף תלמידים של רבי עקיבא. 'מגלה עמוקות' (אופן פט) הובא ב'ילקוט ראובני' שם.

רבי עקיבא היה משורש קין, וכל ניצוצי קין נפלו לעומק קליפת דעת, וסיסרא היה מקליפת דעת, עיין בערך סיסרא, ועל כן רבי עקיבא בא מזרע סיסרא.

רבי עקיבא היה מן הגבורות הנמתקות של קין, ומשה היה מהחסדים של הבל (ספר הגלגולים פרק סד), וכשהגבורות נמתקות הן גבוהין ויקרים ומעולים מהחסדים, ועל כן אמרו במדרש (מנחות כט, ב) כשראה משה מעלת רבי עקיבא, אמר יש לך אדם כזה ואתה נותן את התורה על ידי, אך בעולם הזה שלא נמתקו עדיין הגבורות צריכין אנו לתורת חסד.

¹⁰¹ לקוטי תורה על הפרשה.

¹⁰² בראשית כח, יא.

¹⁰³ רבי נתן נטע שפירא במחברת הקודש - שער פורים בשם הרב זלה"ה בספר הגלגולים פרק כ"ה. ונביא כאן בביאור העניין בהרחבה מדבריו הנפלאים של הבני יששכר - מאמרי חדש אדר - מאמר ו:

"יש לפרש טעם למה תקנו למוקפין זמן מיוחד (היינו יום ט"ו) לקריאת המגילה. והנה הר"ן (רבי נטע) ז"ל כתב שרצו לתת כבוד לארץ ישראל שהיתה חריבה בזמן ההוא, ונתנו כבוד במה שקבעו זמן מיוחד למוקפין חומה מימות יהושע בן נון (שהיה ראשון לכיבוש ארץ ישראל), ולכאורה, מה כבוד יהיה לארץ ישראל בזה אשר היתה חריבה בזמן ההוא, כיון שלא היה הנס בארץ ישראל.

ונראה להבין הדבר על פי מה שהביא הרב בספר 'כלי חמדה' מדרש חז"ל, שתמנע פילגש אליפז אם עמלק, צותה לעמלק בנה לנקום נקמתה על מה שלא רצה יעקב אבינו לקחת אותה, כמו שאמרו רז"ל, על כן נצר זדון זרע עמלק היה תמיד קוץ ממאיר לבית יעקב.

וכתב הרמ"ז ז"ל בליקוטי (הביאו הרב חיד"א), מרדכי היה גלגול יעקב, והמן היה גלגול עשו, ועוד אקדים מה שהביא הרב חיד"א מה שמצא כתוב בשם מהרח"ו, שאמר לו האריז"ל, ששמע מגדול הדור רבינו קלונימוס, טעם למה יעקב נקבר גופו ועצמותיו בארץ ישראל, ויוסף עצמותיו בלבד, ומשה לא גופו ולא עצמותיו, והוא כי ארץ ישראל כנגד אשת חיל יראת ה', ולפי שיעקב אבינו לא רצה ליקח את תמנע (אשת זנונים), על כן נטמנו גופו ועצמותיו בארץ ישראל (אשת חיל), ויוסף - לפי שחטא על כל פנים במחשבה, ויצאו טיפין מבין צפורני ידיו

יעקב ועשו – רבי ואנטונינוס

רש"י בפרשת תולדות רמז על הפסוק: ¹⁰⁴ 'שני גויים בבטנך' - גיים כתיב, אלו רבי ואנטונינוס. 'אלו' - הוא ממש כך, לא רק שנדרש על צאצאיהם, אלא שרבי הוא ניצוץ יעקב ממש, ואנטונינוס הוא עשיו, והחזירם הקדוש ברוך הוא לעולם הזה כדי שיתקיים: ¹⁰⁵ 'ורב יעבד צעיר', שיהיה עתה בעולם הזה דוגמת מה שיהיה לעתיד לבוא.

רבי היה מיוחד מאד עם הקיסר אנטונינוס, ששוחח עמו בענייני אמונה, והתייעץ עמו בענייניו ובענייני המלוכה. ¹⁰⁶ מסופר כי בכל יום היה אנטונינוס משמש לפני רבי, מאכילו ומשקהו. כשהיה רבי רוצה לעלות למיטה, היה גוחן לארץ, ואומר לו: עלה עלי למיטתך! אמר לו: לא דרך ארץ לזלזל במלכות כל כך. אמר: מי ישימני מצע תחתך לעולם הבא!

ושאל אותו: בא אני לעולם הבא? אמר לו: הן. אמר לו: והרי כתוב 'ולא יהיה שריד לבית עשו'? אמר לו: בעושה מעשה עשו. אמר לו: והרי כתוב: ¹⁰⁷ 'שמה אדום מלכיה וכל נשיאיה'? אמר לו: 'מלכיה', ולא כל מלכיה.

על ברית המילה של רבי, ידוע המעשה שמלו אותו במסירות נפש כשהיתה גזרה שלא ימולו, ¹⁰⁸ ואשת המלך היתה אוהבת את אמו של רבי, אשת רבן שמעון בן גמליאל, והחליפתו אמו

נקברו עצמותיו ולא גופו, ומשה רבינו שלקח הכושית, אף שלא נגע בה עם כל זה ללקוחין יחשב, על כן לא גופו ולא עצמותיו.

עיינ בדברי הרב חיד"א שכתב שהנה הרשע הזה זרע עמלק שבא לנקום נקמת אמו תמנע שמנעה יעקב לידבק בקדושה, ובא בכח ההוא לאבד חס ושלו, סיבב השם יתברך שהיה בדור ההוא מרדכי גלגול יעקב, אשר נקבע לו שכר על דחיית תמנע ושומר את עצמו מכל וכל, על כן זכה להידבק בארץ ישראל באשת חיל גופו ועצמותיו, ועל כן עלתה צעקתו לפני ה' יתברך גם היום להכרית נצר זדון מזרע תמנע, עיין שם בדבריו. ואחרי כל הדברים האלה אני אומר, רוח ה' דיבר בו בהרב רבי נטע ז"ל, וסוד ה' ליראיו, שיש לומר שתקנו למוקפין (שהם נשמרים לבל יגעו בו זרים) יום ט"ו (שהוא רומז לשם י"ה, שהוא עדות לישראל שהם נשמרים מתערובות זרים, כידוע מחתימת השם הזה בתורה במשפחות בני ישראל), והיא שעמדה לאבינו יעקב שנשמר מכל וכל מנגיעת תמנע, על כן נדבקו גופו ועצמותיו באשת חיל יראת ה', היינו שזכה להיטמן בארץ ישראל גופו ועצמותיו, (והנה נקבע למוקפין זמן כשוש"ן, שהוא רמז לשושנ"ה בגימטריא אסת"ר אשת חיל יראת ה'), והוא שעלתה לזכרון לפני ה' בימים ההם בזמן הזה ועל ידי זה היה הנס, (וזה הוא דברי הרבי נטע שהופיע עליו רוח הקודש ואמר שתיקנו זה בעבור כבוד ארץ ישראל), וזהו שתקנו למוקפין חומה מימות יהושע שבא מזרע יוסף, לומר, ראה גודל זכותו של יעקב שזכה להיטמן גופו ועצמותיו, לא כיוסף עצמותיו ולא גופו, כי יעקב נשמר מכל וכל מן תמנע, והיא שעמדה לאבד זרעה של תמנע, כן יאבדו כל אויביך ה'.

¹⁰⁴ בראשית כה, כג.

¹⁰⁵ שם.

¹⁰⁶ ראה סנהדרין צא, א, ועבודה זרה י, א.

¹⁰⁷ יחזקאל לב, כט.

¹⁰⁸ זה לשון הספר מגורת המאור - אות [פג]:

תנו רבנן: פעם אחת גזרה מלכות [רומי] גזרה על ישראל, שלא למול את בניהם. ובאותו זמן נולד רבינו הקדוש. ואמר רבי שמעון בן גמליאל אביו: הקדוש ברוך הוא צונו למול, ורשעים הללו גזרו עלינו שלא למול, כיצד אנו מבטלים גזרתו של הקדוש ברוך הוא ונקיים גזרתו של אותו רשע? מיד עמד רבי שמעון בן גמליאל ומל את בנו. כשהודיעו הדבר בפני ההגמון שהיה בעיר, שלח וקרא את רבי שמעון בן גמליאל. אמר לו: מפני מה עברת על גזרתו של מלך ומלת את בנך? אמר לו: כך צונו הקדוש ברוך הוא. אמר לו אותו הגמון: הרבה כבוד יש לך עלי שאתה ראש לאומתך, אלא גזרתו של מלך היא ואיני יכול להניחך. אמר לו: ומה אתה מבקש? אמר לו: אני רוצה שנשלח את הילד ואת אמו אצל המלך, ומה שהוא רוצה לעשות יעשה. אמר לו: עשה כל מה שאתה חפץ.

מיד שלח את רבינו הקדוש ואת אמו והלכו כל היום בדרך. לערב הגיעו למלון בית אביו של אנטונינוס בן אסירוס ובאותו הזמן נולד אנטונינוס. נכנסה אמו של רבינו הקדוש אצל אמו של אנטונינוס, אמרה לה: מה טיבך? אמרה לה: כך וכך גזרו עלינו, שלא למול, ועכשיו מלתי את בני ולכך מוליכין אותנו אל המלך כאחד. כיון ששמעה ממנה

באנטונינוס והניקתו, ואשת המלך הניקה את רבי והביאו אותו לפני המלך, ומצאוהו ערל ופטרואו לשלום. ולפי שאמו של רבי הניקה את אנטונינוס, נתגייר, כמו שהיה אצל שרה אמנו.¹⁰⁹

כן, אמרה לה: אם רצונך, קחי את הילד שלי שאינו מהול ותני לי את הילד שלך, ולכי ומלטי את נפשך ואת נפש בןך מאת המלך. מיד עשתה כן והלכה למלך.

נכנס אותו הגמון למלך, אמר לו אדוני המלך, זו עברה על גזרתך ומלה את בנה ועכשיו הבאתי אותה אצלך ומה שתרצה לעשות עשה. אמר להם המלך: ראו בנה אם הוא מהול. נמצא שאינו מהול. באותה שעה כעס המלך על אותו הגמון, אמר ליה: אני גזרתי על מהול ואתה הבאת לי שאינו מהול. באותה שעה היו גדולים יושבין לפני קיסר ואמרו לו: אדוננו המלך, אנו מעדיין בודאי שבנה של זו מהול היה, אלא אלהיהם של אלו קרוב הוא להם, וכיון שהם קוראים אליו מיד הוא עונה להם, שנאמר: 'מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו' (דברים ד, ז). מיד צוה המלך ונהרג אותו הגמון ובטל את הגזרה. ושלח את רבינו הקדוש ואת אמו לשלום. כיון שחזרו לביתו של אנטונינוס, אמרה אמו: הואיל ועשה לך הקדוש ברוך הוא נס על ידי ולבנך על יד בני, יהיו שושבינים לעולם. ובשכר אותו חלב שניק אנטונינוס מאמו של רבינו הקדוש, זכה ולמד תורה ושמש את רבינו הקדוש ונעשה מלך לאמתו וירש העולם הזה והעולם הבא."

במסכת עבודה זרה י', ב מסופר איך שהיה אנטונינוס לומד תורה בסתר עם רבי והיה מתירא פן ירגישו בו עבדיו ואנשי מלכותו, והיתה לו מערה מתחת הארץ שהיתה מביתו לבית רבי והיה מעמיד שני עבדים שומרים על הפתח וכו' ע"ש.

¹⁰⁹ עין יעקב על ירושלמי מגילה אות ב: אמר לו אנטונינוס לרבי, האם אתה תאכילני מן הליתן לעולם הבא? אמר לו, הן. אמר לו מכבש הפסח לא האכלתני ומהליתן אתה מאכילני? אמר לו מה נעשה לך ובכבש הפסח נאמר (שמות יב, מח) 'וכל ערל לא יאכל בו'. כיון ששמע כך הלך ומל עצמו. בא אצלו אמר לו רבי ראה מילתי. אמר לו בשלי לא הסתכלתי מימי, אלא בשלך. 'וְלִמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ רִבִּינוּ הַקָּדוֹשׁ? שְׁלֵא הִבִּיט בְּמִלְתּוֹ מִיָּמָיו. וְלִמָּה נִקְרָא נַחֲמוֹ אִישׁ קָדֵשׁ קָדָשִׁים, שְׁלֵא הִבִּיט בְּצוּרֹת מְטֻבָּע מִיָּמָיו. הֲדָא אֲמַרְתָּ דְאַתְגְּזִיר אֲנִטוֹנִינוֹס. מִלִּיהוֹן דְּרַבְנָן אֲמַרִין נְתַגְיִיר אֲנִטוֹנִינוֹס. דְּאָמַר רַבִּי חֲזַקְיָה רַבִּי אֶבְהוּ בְּשֵׁם רַבִּי אֶלְעָזָר, אִם בְּאִין הֵן גְּרִי צְדִיק לְעִתִיד לְבָא אֲנִטוֹנִינוֹס בְּאִ בְּרֵאשִׁים".

ולחשבו הדבר בהרחבה, נצטט בקיצור מדברי ה'אגרא דכלה' - דף קמב, א:

אמרו רז"ל (בראשית רבה נ, ב) שאצל אברהם קרא הכתוב (בראשית יח, ב) למלאכים אנשים, (מפני שהיו רגילין אצלו כאנשים מבלי איום), מה שאין כן אצל לוט קראם מלאכים (בראשית יט, א), (שנתראו לפניו איומים ונוראים במלאכיות). והנה לעיל (בראשית לב, ב) נאמר ביעקב 'ויפגעו בו מלאכי אלהים' קראם מלאכים, ולמה תהיה כזאת ליעקב מובחר שבאבות, בודאי מהראוי שלא יתראו לפניו במלאכיות באיום, ומזה שפט יעקב שצריכים לו לאיים על איש אחר. ובזה יודקדק מי התיר ליעקב להשתמש במלאכי מרום, לזה אמר 'וישלח יעקב מלאכים לפניו' - שנתראו לפניו במלאכיות, מזה שפט שרצון הבורא לאיים על עשו אחיו, לזה התיר לעצמו לשלחם אל עשו.

והנה יש לפרש עוד תיבת 'לפניו' (בראשית לב, ד). בהתבונן עוד למה אמר 'אל עשו אחיו', למה תיארו באחווה שלא בפניו בסיפור התורה בלבד. וגם נתן סימן בכפול 'ארצה שעיר שדה אדום'. והנראה על פי מה שאמרו בירושלמי, שאנטונינוס פקד על רבינו הקדוש כשיבא אליו לא יהיה אצלו שום בן אדם, פעם אחת בא ומצא שם אחד מרבותינו, ואמר לו, הלא צויתך שלא יהיה כאן בן אדם, ואמר לו, אין זה בן אדם אלא מלאך.

ואיך הוציא רבינו הקדוש דבר שקר מפיו חס ושלום, וגם כן למה לא שמע לדברי אנטונינוס שצוהו שלא יהיה אצלו שום בן אדם בבואו, והרי רואים ששמר פקודתו וכתב לו אדוני המלך, ואמר לא טוב אנכי מאבותי. ויש לפרש הענין, שכתוב בכתבי האר"י ז"ל, שיש כמה נשמות שכבר נבראו, ואינם יוצאים להתלבש בעולם הזה עד שיגזור היוצר, רק הם עומדים בעולם העליון ומשמשים במרום במלאכיות כאחד מצבא מרום, וזהו שאמר אליהו: 'חיי ה' אשר עמדת לפניו' (מלכים א יז א), שכבר עמד לפניו בשימוש במרום.

ואם כן יש לומר, שרבינו הקדוש ידע ברוח קדשו שנשמת אותו התלמיד שימשה כבר במלאכיות והיה מלאך ממש, והנה דבר ה' בפיהו אמת שזה מלאך, וגם כן לא עבר על דברי אנטונינוס, כי הוא לא צוהו רק שלא יהיה שם בן אדם, וכאשר יתבאר לפניו בביאור יותר, שנודע שרבינו הקדוש היה גלגול יעקב, ואנטונינוס גלגול של עשו שניתקן אז.

ואפשר שהיו המלאכים הללו שאצל יעקב, מלאכים כאלו שמיועדים להיות אנשים שהן נשמות, רק לא הגיע עתם עדיין ומשמשים במלאכיות מקודם, והן הם המיועדים לבא בעולם באנשיות ללמוד תורה לפני יעקב בגלגולו ברבינו הקדוש, על כן התיר יעקב לעצמו לשלחם בשליחותו, כי הם מיועדין להיות תלמידיו מבקשים תורה מפייהו. ושלח יעקב מלאכים כאלו שהיו רק לפניו מלאכים, אבל אחר כך לפני רבינו הקדוש יהיו אנשים, ושלח אותן הנשמות אשר יהיו אז בעולם, בעת אשר יתוקן עשו ויתהווה 'אחיו', כי להיות אותן המלאכים יהיו בעת התיקון בעולם, הם מסוגלים לשליחות הזו גם בעת היותו עדיין עשו ברשעו.

משה רבינו ורבי

כמו שמשה רבנו עליו השלום היה שביעי לאברהם, שכל השביעיין חביבין, כן רבי היה דור שביעי להלל הזקן, כמו נר מערבי, וקדוש כמו קדושת שבת.¹¹⁰

ישנה הקבלה מעניינת בין משה רבינו לרבי, כמו שאומרת הגמרא¹¹¹ ממשה עד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד.

והענין הוא שרבי שהיה מסדר המשנה, הרביין תורה בישראל, וכשראה את אורך הגלות ושהשכחה מצויה אמר 'עת לעשות לה' הפרו תורתך' וכתב את התורה שבעל פה, ואלמלא הוא, חס ושלום נשתכחה תורה מישראל.¹¹²

וכמו שמשה רבינו גדל בבית המלך וזהותו היתה נסתרת בילדותו וחשבוהו לנוכרי, והיה חכם ועשיר, וכתב את התורה שבכתב, כך גם רבינו הקדוש היה בבית המלך עם זהות אחרת של נוכרי, והיה חכם גדול ועשיר מופלג,¹¹³ וכתב את התורה שבעל פה.

משה רבינו נולד בשבת ורבינו הקדוש נולד בשבת שבתון, ביום הכיפורים, ביום בו נהרג רבי עקיבא שהיה ניצוץ משה.

יוצא איפה שרבינו הקדוש הוא ההמשך הישיר להמשכת תורת משה בעולם והישמרותה, לבל תשתכח.

וזהו שכתוב אחר כך גם כן לסימן השליחות כהיום הוא 'ארצה שעיר', ואחר כך יפעול הענין גם ב'שדה אדום' כשימלוך אנטונינוס, וזה היה כל השליחות שיהיה הכנה לתיקון עשו. וזה היה כוונת רבינו הקדוש בהשאר אותו התלמיד בביאת אנטונינוס, שהיה יודע שהוא היה מן המלאכים הנשלחים מיעקב בגלגול הראשון לעשות הכנה לתיקונו, וזהו שאמר לו, אין זה בן אדם, אלא מלאך הנשלח לך מאתי בגלגול הראשון.

¹¹⁰ סדר הדורות. וב'שער הגלגולים' - הקדמה לו: "ונראה לעניות דעתי, כי הבנתי מדברי מורי זלה"ה, כי גם ר"א הגדול, ורשב"י, ורבי יהודה נשיאה הנקרא רבינו הקדוש גם הם מבחינת משה רבינו עליו השלום".
¹¹¹ גיטין נט, א. בברכות נז, ב מובא שהוא היה עשיר מופלג, ונאמר עליו שלא פסק משולחנו לא צנון ולא חזרת ולא קישואין, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים. ועיין עוד בבבא בתרא ח, א שפרנס תלמידי חכמים, ובשנות בצורת פתח אוצרותיו לעניים. בבבא מציעא פה, א אמרו שאפילו שומר סוסיו היה עשיר יותר משבור מלכא, מלך פרס. ובמשנה באבות (ו, ח) 'הנוי והכח והעושר והכבוד והחכמה והזקנה והבנים... רבי שמעון בן מנסיא אומר אלו שבע מידות שמנו חכמים לצדיקים כולם נתקיימו ברבי ובבניו'.
¹¹² הקדמה לספר יד החזקה לרמב"ם:

"רבנו הקדוש חיבר המשנה. ומימות משה רבנו ועד רבנו הקדוש, לא חיברו חיבור שמלמדין אותו ברבים, בתורה שבעל פה. אלא, בכל דור ודור, ראש בית דין, או נביא, שהיה באותו הדור, כותב לעצמו זכרון השמועות ששמע מרבותיו, והוא מלמד על פה לרבים. וכן כל אחד ואחד כותב לעצמו, כפי כחו, מביאור התורה ומהלכותיה כמו ששמע, ומדברים שנתחדשו בכל דור ודור, בדינים שלא למדום מפי השמועה, אלא במדה משלש עשרה מדות, והסכימו עליהם בית דין הגדול. וכן היה הדבר תמיד. עד שבא רבנו הקדוש, והוא קיבץ כל השמועות, וכל הדינים, וכל הביאורים והפירושים, ששמעו ממשה רבינו, ושלמדו בית דין שבכל דור ודור, בכל התורה כולה, וחיבר מהכל ספר המשנה. ושננו לתלמידים ברבים, ונגלה לכל ישראל, וכתבוהו כולם, ורצו בכל מקום, כדי שלא תשתכח תורה שבעל פה מישראל.

ולמה עשה רבינו הקדוש כך, ולא הניח הדבר כמות שהיה. לפי שראה, שהתלמידים מתמעטים והולכין, והצרות מתחדשות ובאות, ומלכות רומי פושטת בעולם ומתגברת, וישראל מתגלגלין והולכין לקצוות, חיבר חיבור אחד, להיות ביד כולם, כדי שילמדוהו במהרה, ולא ישכח. וישב כל ימיו, הוא ובית דינו, ולמדו המשנה ברבים".
¹¹³ יש סוד בדבר, אך אין כאן המקום להאריך בזה.

צוואתו והסתלקותו של רבי

יש להרחיב קצת בסיפור צוואתו והסתלקותו של רבי מן העולם, כי בסיפור זה קרו והתרחשו כמה מאורעות שעלינו לתת את הדעת עליהם.

פטירתו של רבי היתה מאורע הסטורי שהשאיר את רישומו בבריאה, עד שסדרי בראשית נשתנו בגללו. השמש עצרה מלכת, ואותו היום שהיה ערב שבת נתארך, ויצאה בת קול ואמרה שמי שהשתתף בהלווייתו מזומן לחיי העולם הבא. קרו אז כל מיני דברים מופלאים שיש להבין מדוע היה צורך בכך שהם יקרו, ומה היה הענין בכל הדבר הזה.¹¹⁴

¹¹⁴ שינויים בסדרי בראשית שהיו בפטירתם של כמה מגדולי החכמים יש במועד קטן כה, ב: בפטירתו של רבי אבהו - הורידו עמודי קסריה דמעות, של רבי יוסי - שפעו מרזבי ציפורי דם, של רבי יעקב - נראו כוכבים ביום, שנשתנה העולם בשביל רוב צער. של רבי אסי - נעקרו כל האילנות, של רבי חייא - ירדו אבנים של אור מהשמים, של רבי מנחם ברבי (יוסי או סימאי) - נחלקו ונמעכו צורות הפרצוף של הצלמים וצורת המטבעות, מפני צורת החסיד שנחלקה, שרבי מנחם לא הסתכל אפילו בצורת מטבע מעולם, ולכן פחסה צורתם. של רבי תנחום בר חייא - נקצצו כל האנדרטאות, של רבי אלישיב - נחתרו שבעים מחתרות בנהרדעא, כי בימיו בזכותו לא היו באים גנבים, של רב המנונא - ירדו אבנים של ברד מהשמים, של רבה ורב יוסף - נשברו כיפות הגשרים של נהר פרת ונשקו אחד לשני, של אביי ורבא - נשברו כיפות הגשרים של החידקל ונשקו אחד לשני, כשנפטר רבי מרשיא טענו הדקלים קוצים.

וביאר שם 'בניהו בן יהודע' שהיו אלו נסים ורמזים מן השמים: הורידו עמודי קסריה דמעות - שיצאה זיעה גדולה מהעמודים כמו שטף מים, לרמוז על מעלת רבי אבהו שהיה עמוד העולם, וראוי שכל עמודי עולם הנמצאים בדור, יורידו עליו דמעות כנחלי מים. שפעו מרזבי ציפורי דם - שנהפכו המים שהיו יורדים במרזבים למראה דם, לרמוז שהוא היה צינור שבו משתלשל שפע לעולם ועתה נהפך לדם.

נראו כוכבים ביום - כי הוא היה כדמיון הכוכבים, שכתוב (דניאל יב, ג): 'ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד'. נעקרו כל האילנות - שהיה הוא אילן, והכל הם ענפים שלו.

ירדו אבנים של אור מהשמים - שדבור בתפלה ובתורה הוא הבל קדוש, שהיו האותיות היוצאות כולם אורות קדושה, וידוע כי האותיות נקראות אבנים בספר יצירה.

נשתחו הצלמים ונשתברו האנדרטאות - שהיה משבר הקליפות בחייו בתורתו ותפלתו.

נחתרו שבעים מחתרות - רמז שהיה מחליש על ידי תורתו כח כל שבעים שרים.

ירדו אבני ברד - רמז שהיה מוריד על ידי תפילתו אורות החסדים למתק בהם אש הגבורות.

ואפשר לפרש, שכל דברים אלו אינם כפשוטן, אלא נאמרו בלשון מליצה כמו שאומרים העולם:

עמודי קסריה - רמז שאפילו השרים והסגנים של בית קיסר הורידו עליו דמעות, כי הוא אהוב לבית קיסר הרבה. שפעו המרזבים - לשון מליצה על העפעפים של אנשי ציפורי, שהורידו דמעות כמרזב. ודם, הוא משל הדיוט על דמעות חדים וחמים, כמו שרגילים לומר: הכל בכו עליו דם.

כוכבים ביום - אותו היום נחשב להם כלילה שנראין בו הכוכבים, ומשל הדיוט בערבית אומרים: הראנו כוכבי לילה באור היום. (כמו הביטוי ראו את הכוכבים).

נעקרו אילנות - מחמת רוח סערה שהיה אותו היום תקיף וחזק, וכאשר היה כן בפטירת עטרת ראשי הרב מר זקיני, זכרונו לחיי העולם הבא.

(כוונתו לסבו הגדול, הוא מר זקנו הרמ"ח, הגאון רבינו משה חיים זיע"א, אשר נפטר בתאריך ח' בסיון התקצ"ז.

והיה זה דבר פלא שביומי סיון היתה כזו רוח סערה. ראה אודותיו בספר 'ישיבות בגדאד' כרך ראשון מעמוד 55.

וכאן מקום אתנו לציין מה שראינו בעינינו בשנת תשע"ד, בפטירתו בלא עת של בן דודי היקר, הגאון רבי בנימין זאב בצרי זצ"ל בבאר שבע, מקים עולה של תורה בארץ הנגב, שהוא דור ששי לרמ"ח, שהיה שלג חזק בירושלים ונשברו ונעקרו הרבה עצים, דבר שלא היה לו תקדים בימינו. והיה זה בשבוע פרשת ויחי בה נזכר 'בנימין זאב יטרף', ולמגינת לבנו טרוף טרוף בנימין. תנצב"ה).

נמחו צורת המטבעות - לשון מליצית שהורידו דמעות הרבה עד שלא היו יכולין לראות את צורת המטבעות בעיניהם מחמת הבכיה, שנראה להם כאלו נמחית צורת המטבע, כי הוחשך אור עיניהם אותו היום, כאדם שהוא כאוב עינים שאינו יכול לראות צורת מטבע.

נעקרו כל אנדרטות - מתוקף רוח סערה שנשב אותו היום, והפיל צורת המלכים שדרכם להעמיד על הלוח בשערי העיר, ושאר שערים של חצרות הממשלה, וכאשר היה באילנות הנזכרים.

וכך שנינו: רבי צוה בשעת פטירתו מן העולם שלשה דברים:

אל תזוז אלמנתי מתוך ביתי.

ואל תספידוני בעיירות.

ומי שטפל בי בחיי יטפל בי במותי.

רבי חזקיה מוסיף שצוה גם כן שלא ירבו עליו תכריכין, ותהא ארונו נקובה לארץ.

יש אומרים שבסדין אחד נקבר רבי ובלי מלבושים, שכן אנטונינוס שאל את רבי, מה פירוש הכתוב באיוב: ¹¹⁵ 'תתהפך כחומר חותם'? שמשמע מפסוק זה כדעת חכמים, שהאדם שהוא חותמו של הקדוש ברוך הוא יתהפך כחומר ביד היוצר, ויקום לתחיה כמו שהיה לבוש, והכסות שירדת עמו לשאול היא אשר תבא עמו.

והשיבו רבי: מי שמביא את הדור - הוא מלבישו, מי שיחיה ויקים את הדור לתחיה, הוא גם יברא את מלבושיהם.¹¹⁶

יש להבין מה פשר כל הצוואות האלו, וכיצד הם מתקשרים דוקא לרבינו הקדוש.

בהמשך אומר התלמוד דבר תמוה לכאורה, שרבי היה יושב בציפורי שבע עשרה שנה, וקרא על עצמו: 'ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה - ויחי יהודה בציפורין שבע עשרה שנה'.

ללא הסבר ענין הגלגול לא מובן מה רצה רבי לומר בדבר זה, ומה פשר ההשוואה הזאת בין חייו לאלו של יעקב אבינו.

ומתוכן, מתוך אותן שבע עשרה שנה, שלש עשרה שנה חשש בשיניו, ואף על פי שהיו לו יסורים גדולים, מרוב חסידותו קבלן באהבה, וקרא על עצמו 'ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה', כמו שהיה יעקב חי באותן שנים בשלוח, כך ראה את עצמו באותן שבע עשרה שנה.

ובכל אותם שלש עשרה שנה לא מתה חיה (יולדת בשעת לידתה) בארץ ישראל, ולא הפילה אשה עוברת בארץ ישראל, שהצדיקים מגינים ביסוריהם על הדור. וזה בדוגמת מה שהיה כבר אצל יעקב אבינו.

נחתו אבני אש מהרקיע - שהיה אותו היום יריית הכוכבים שנראין כמו מקל, ואותו היום היתה ירייתם כמו אבנים מרובעות.

נמחקו הצלמים - שהיה רוח סערה והעלה אבק ועפר הרבה בחדרים, ואפילו בחדרי חדרים ששם מונחים הצלמים הגיע האבק והעפר, ונתכסו צורות הצלמים באבק, עד שנראין כאלו נמחקו הצורות שלהם ולא נראתה בהם בליטה של הצורה, כי נתכסו באבק על פניהם.

חתרו שבעים מחתרות - כי נקבצו כל בעלי בתים למקום ההספד שהספידו עליו, ולכן הגנבים מצאו להם עת פנוי לחתור בו מחתרות ליכנס לבתים לגנוב, מפני שידעו שאין בעלי הבתים בביתם.

נחתו אבני ברד - שאותו היום ירד שלג וברד הרבה, והיה משונה שאינו עגול אלא מרובע כאבנים.

נשקו כיפות הפרת והחידקל - הכותלים של צדדי הנהר שהם עומדים זה כנגד זה, אחד במזרח הנהר ואחד במערבו, נעקרו מרוב תוקף המים, ושטפם הנהר והביאם זה בזה, או שלא נעקרו אלא שהנהר עלה עד שנתכסו ראשי הכותלים במים, ונמצא נשקו ראשיהם על ידי המים שעלו למעלה וכיסו ראשיהם.

וטענו הדקלים קוצים - הם תמרים רעים שקורין בערבי שי"ץ, דאינם ראויים לאכילה דקשים כעץ, וכל התמרים לקו שנתקשו ונעשו כך.

¹¹⁵ לח, יד.

¹¹⁶ סיפור מעשה פטירתו מובא בירושלמי במסכת כלאים ט, ג ובבבא מציעא פה, א. ואפשר לקרוא בהרחבה על מעשה זה בספרי 'מעשיות התלמוד' ח"ב.

שכן גם בפרשת ויחי מובא במדרש,¹¹⁷ שכל ימי חייו של יעקב במצרים לא חש אדם בשיניו, ולא הפילה אשה.

וכן כתב רבינו חיים פלטיאל, שכל הימים שהיה במצרים לא הפילה אשה, וזהו שנאמר 'ויחי יעקב' – שבא להחיות העולם.

ולמה חש רבי בשיניו? – פעם אחת עבר וראה עגל אחד שמוליכין אותו לשחיטה, געה ובכה, רבי הצילני! כלומר, נמלט בגעיה להסתתר תחת כנפי בגדו של רבי כמבקש מפלט וכמבקש שלא ישחטוהו.

אמר לו: לכך נוצרת! וכיון שלא חמל עליו נענש בכאב שינים.

ולבסוף כיצד נתרפא?

ראה שהיו קוטלים קן עכברים, אמר להם הרפו מהם, 'ורחמיו על כל מעשיו' כתוב.¹¹⁸

אמרו בשמים: הואיל והוא מרחם על הבריות, לכן נרחם גם עליו.

וכאשר נפטר, אמרו אנשי ציפורי ממרירות לבם: מי שיאמר לנו 'שכב רבי', שרבי נפטר – אנו הורגין אותו!

השקיף עליהם בר קפרא, ראשו מכוסה ומעוטף כאבל, ובגדיו קרועין ואמר להם: מצוקים ואראלים תפוסין בלוחות הברית, גברה ידן של אראלים וחטפו את הלוחות! כלומר, הצדיקים מצוקי הארץ, המבקשים שרבי ישאר עמהם, דומים כתופסים בלוחות הברית, שהיו כל דבריו ברורים כנתינתן מסיני, ואראלים, המלאכים מצד שני מבקשין למשכו לעולם הבא – וגברה יד העליונים ונפטר.

אמרו לו: נפטר רבי?

אמר להם: אתם אמרתם! לא מפי יצא הדבר שתעשו בי כנדריכם.

וקרעו. והלך קול הקריעה וזעקות השבר, עד גופפתא, מהלך שלושה מילין.

רבי נחמן בשם רבי מנא אמר: מעשה נסים נעשו באותו היום.

ערב שבת היה, ונתכנסו כל העיירות להספדו, והושיבו שמונה עשרה מושבות ומעמדות, אספות הספד, והורידוהו מציפורי השוכנת בראש ההר, לבית שערים,¹¹⁹ והמתין להם היום, שלא חשך עד שהיה כל אחד ואחד מגיע לביתו, וממלא לו חבית של מים לשבת ומדליק לו את הנר.

כיון ששקעה החמה – קרא הגבר, שכבר הגיעה עת קריאת התרנגול בלילה, אלא שנעשה להם נס והמשיך היום להאיר.

החלו להצטער, אמרו: שמא חיללנו שבת! יצתה בת קול ואמרה להם: 'כל מי שלא נתעצל בהספדו של רבי, מבושר לחיי העולם הבא, חוץ מאותו הכובס'. שהיה דרכו לבוא תמיד לפני רבי, ואותו היום לא בא. כיון ששמע כך, עלה לראש הגג והפיל עצמו ומת. יצתה בת קול: 'ואפילו הכובס'.¹²⁰

¹¹⁷ שהביא רבי יהושע אבן שועיב, מובא בחוברת 'באר מים החיים' מהרב שלמה יהודה בארי, הינוקא שליט"א.

¹¹⁸ תהלים קמה, ט.

¹¹⁹ ראה בספר 'מקומות קדושים וקברי צדיקים בגליל' כרך א עמוד 206 לגבי מיקום וזיהוי הקבר, ואיך ליישב מה שכתב השיטה מקובצת שהוא קבור בציפורי.

¹²⁰ ומבארים המפרשים מדוע אותו כובס הפיל עצמו מן הגג? משום שדן את עצמו כדין מחלל שבת שדינו בסקילה, שעשה מלאכתו בלילה ההוא, ולא עסק בהספדו של רבי. ועיין 'גלגולי נשמות' שהיה גלגול של לבן, שהכובס מלכין בגדים.

ויש להבין על מה ולמה היה כל הרעש הזה, ומה היתה סיבה מאת ה' לסבב להם נס כזה גדול שיאיר היום ויתעסקו בו בשבת.

וביאר רבי אליהו הכהן האיתמרי,¹²¹ שכיון שרבינו הקדוש קידש עצמו בחייו כשרפי מעלה, שלא נסתכל במילתו, ולא הושיט ידו מטיבורו ולמטה, רצה הקדוש ברוך הוא לפרסם עד כמה הגיעה מעלתו לפניו, שהיה חושבו כמצות מילה, כאלו היא מצות מילה אחת מן המצוות הגדולות שבתורה שדוחה שבת!

וזהו שנאמר:¹²² 'שִׁמְרֵם שִׁבְתֵּי מַחְלְלוֹ' - שיש שמירת שבת על ידי חלולו, כמו במילה ופקוח נפש, שחלולה זהו שמירתה.

מסופר עוד, שבשעת פטירתו אמר רבי, לבני אני צריך.

נכנסו בניו אצלו, אמר להם: הזהרו בכבוד אמכם, נר יהא דלוק במקומו אצל השולחן כמו בחייו, שכל ערב שבת היה בא לביתו משנפטר, שולחן יהא ערוך במקומו, מטה תהא מוצעת במקומה.

פעם אחת באה השכנה לביתו וקראה על השער, אמרה אמתו של רבי שתקי, שרבי יושב!

כיון ששמע, שוב לא בא. שלא להוציא לעז על הראשונים לומר שלא היו צדיקים, שלא היה להם רשות לבא לביתם כמותו.

ורבי היה נראה בבגדי חמודות שהיה לובש בשבת, ופוטר את הרבים בקדוש היום, ולא כשאר מתים שהם חפשים ממצוות, כי צדיקים חיים, ופוטרים בקדוש.¹²³

קשה לעכל סיפור מדהים זה, כיצד יתכן שרבינו הקדוש לאחר פטירתו היה בא לביתו כל ליל שבת, ומופיע שם כבחיי חיותו, ועורך קידוש כאלו הוא חי, מה שלא שמענו ולא ראינו אפילו בצדיקים גדולים אחרים.

גם קשה לפתור ולהסביר את כל הקשיים המתעוררים בכל סיפור קבורתו, שיש שם הרבה דברים מדהימים הטעונים הסבר, כמו ההקפדה העצומה שהיתה שלא להוציא מהפה ולומר שנפטר, ומי שיבשר כן ידקרוהו, לולי גלוי האר"י ז"ל שרבי היה גלגול יעקב אבינו, שגם הוא לא מת.

רק לאור הטפח הקטן שגילה בדבריו הקדושים נוכל להבין אפס קצה של כמה ענינים נשגבים הקשורים בסיפור זה, ודבריו הם יסוד ופתח להבין במעט מה התרחש כאן, ומעשה הענינים מתגלגלים והולכים כמין חומר.

על יעקב אבינו נאמר שלא מת, וממילא גם אצל רבינו הקדוש לא היה ענין של מיתה במוכן הרגיל, אלא רק התכסות מעיננו, ונד למקום אחר. ממילא מובן מדוע צויה שלא תזוז אלמנתו מביתו ותלך ותהיה לאיש אחר, שכן עדיין הוא כאלו בחיים.

והקפדה גדולה היתה על מי שאומר שרבי נפטר, כי הוא כאומר שיעקב מת, וככופר בדברי חכמים החייב מיתה.

ובמסכת כתובות מסופר שכל יום היה רגיל לבא לפני רבי, ובדיוק באותו יום לא בא, ומשום כך יאבד את עולמו? ולא היה מסוגל לשאת צער זה עד שהפיל עצמו ומת, ויצאה בת קול ואמרה שהגם שאבד עצמו לדעת, כיון שעשה זאת ככפרה על עוונותיו וסוף סוף בכך ביטא את צערו העמוק בפטירתו של רבי, נחשב לו כמי שהשתתף בהספדו וממילא גם לגביו היה נחשב עדיין יום, ויצאה בת קול שוב במיוחד עבורו להודיע שגם הוא מכושף לחיי העולם הבא.

¹²¹ מאזמיר, בספרו היקר 'אגדת אליהו'.

¹²² ישעיה נו, ב. ודרשו בשבת קיח, ב אל תקרי מחללו אלא מחול לו.

¹²³ רעק"א מביא בגליון הש"ס מספר חסידים.

וכשאמר רבי על עצמו 'ויחי יעקב' – ויחי יהודה', השווה את שנותיו לשנות יעקב, ורמז להם שיפטר במקום אחד ויקבר במקום אחר, כמו יעקב אבינו שנפטר במצרים ונקבר בישראל. וציפורי בגימטריה מצרים.¹²⁴

יעקב בא שוב בדמות רבי לתקן את הי"ז שנה שהיה בארץ טמאה, ולכן קרא על עצמו 'ויחי יהודה בצפורי', שזהו בדיוק תמורת ה'ויחי יעקב בארץ מצרים'. ולכן סבל בשנים אלו, כי באו לכפרה. ומה שצוה שלא יטפלו בו אחרים בקבורתו ויכנסו בניו אצלו, הוא כמו אצל יעקב שצוה שרק בניו יגעו במטתו.

ובאותו יום בטלה קדושת כהונה, לפי שהחי אינו מטמא. ולכן הקפידו שלא להוציא עליו לשון מיתה. ה'משנה' – אותיות 'נשמה', ורבי שסידר המשנה, נתן נשמה לכל באי עולם.¹²⁵

לאור כל זה הכל מיושב דבר דבור על אפניו, וזו הסבה שיש על כך כל כך אריכות בתלמוד בבלי והדברים כפולים במקצת בתלמוד ירושלמי.

וזהו הענין שרבי היה מוטל בציפורי בחוליו, ומקום קברו היה מוכן לו בבית שערים. ובסוף ימיו נדד חוץ למקומו מבית שערים לציפורי, ושם בילה את שארית ימיו, כמו יעקב שסיים את שנותיו במצרים העולה בגימטריה צפורי. ולקבורה החזירוהו למקומו, את יעקב אבינו לארץ ישראל, ואת רבי לבית שערים.

ציפורי היתה בעבר בירת הגליל, ושוכנת על ראש ההר כציפור. היא שוכנת במקום גבוה, רם ונשא, והנוף הנשקף ממנה כמגובה מעוף הציפור. לעומת זאת מצרים שבדרום, כולה שפלה ושוכנת למטה, וכמו שהיא מבחינה פיזית, כן היא מבחינה רוחנית, ולכן חשש יעקב לרדת לשם עד שהקדוש ברוך הוא הבטיחו: ¹²⁶ 'ואנכי אעלה גם עלה'.

התיקון נעשה במקום גבוה בארץ ישראל, שאולי גם מבחינה רוחנית גבוה בשיעור קומתו. וזהו שזקף רבי בשעת פטירתו עשר אצבעותיו כלפי מעלה ואמר: רבוננו של עולם, גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה, ולא נהייתי אפילו באצבע קטנה. יהא רצון מלפניך שיהא שלום במנוחתי!

יצתה בת קול ואמרה: ¹²⁷ 'בוא שְׁלוֹם יְנוּחוּ עַל מְשֻׁבְּוֹתֵם'.

בהבטחת הקדוש ברוך הוא 'ואנכי אעלך גם עלה' רמז גם שיהודה יעלה, כלומר, לא רק שעם ישראל בכללות יצא ויעלה ממצרים, אלא גם הוא באופן אישי לא ישאר קבור שם. יתרה מזו, השנים הללו שהיו במצב ירידה, יתוקנו ויעלו על ידי ניצוצו רבי יהודה הנשיא, ויהודה יעלה ויתן וישלים לו חסרון השנים הללו.

שביל הזהב

המסר של רבינו הקדוש כנזכר במשנה באבות: רבי אומר איזוהי דרך ישרה שיכור לו האדם? כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם.

כמה יפים הם הדברים וראויים למי שאמרן! מיהו המצויין במידת תפארת הממוצעת בין שני הקצוות?

אין צורך להיות בקי בחכמת הנסתר כדי לדעת שמידתו של יעקב אבינו על פי הספירות היא תפארת.

¹²⁴ גם ציפורי או ציפורין אותיות 'מצרים' בחילוף האותיות 'למ' בא"ת ב"ש או חילוף נ' למ' מהאותיות האפיות.

¹²⁵ אגדת אליהו, וכדאי לעיין ולראות בדבריו איך שמסביר ומבאר עוד הכל באופן נפלא.

¹²⁶ בראשית מו, ד.

¹²⁷ ישעיה נז, ב.

הקו השלישי האמצעי שבין קו החסד שמימין, הוא דרועא ימינא, חסד לאברהם, לבין הקו השמאלי גבורה, דרועא דשמאלא בבחינת פחד יצחק, ומידת הדין, הלא הוא תפארת גופא, הגוף שבאמצע המאזן בין הקצוות, שביל הזהב, דרך התפארת שבה יש ללכת, היא דרך האמת כמו שנאמר 'תתן אמת ליעקב'.

הפרק השני במסכת אבות פותח במילים: "רבי אומר". די להתבונן בשתי המילים הללו האומרות הכל, ומזקיקות אותנו להזכר במה שלמדנו על מעשיו, תורתו, מידותיו התרומיות ושאר מעלותיו הנשגבות, כי עצם השם 'רבי' כבר אומר הכל.

מנין הפסוקים והמילים בפרשה

פרשת ויחי היא הפרשה הי"ב והאחרונה מחומש בראשית. ובה ברכות לי"ב השבטים שהעמיד. ובא סימן: ז"ה שמי לעולם.

מנין הפסוקים 85 כמנין פה. פ"ה אל פ"ה. וכמבואר בהרחבה במאמר 'פקד אפקוד', שזו הפרשה היחידה מכל פרשיות התורה שבה פ"ה פסוקים שכן עומדת במעבר מהאות פ' של יוסף לאות פ' של משה.

והסימן: ימ"ה. זהו שם של אביו של הנביא מיכיהו.¹²⁸

ומספר המילים בפרשה 1158, כמו הפסוק השלם היחיד בכל המקרא שבגימטריה זו המופיע מיד לאחר מלאת פה פרקים בתהלים, בפרק פו, א "תְּפִלָּה לְדָוִד הַטָּהוֹר אֲזַנְנָה עֲנִי כִי עֲנִי וְאָבִיּוֹן אָנִי". וכמו המילים מהפסוק בפרשה: "וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָבִיו בְּנֵי הֵם אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹהִים בְּזֶה".¹²⁹

אתודה נא

לאלו חכמים היו רגילים לקרוא סתם בתואר 'רב' או 'רבי' ללא הזכרת שמם?

רבי יהודה הנשיא מסדר המשנה היה נקרא רבינו הקדוש או רבי סתם.

רבי אבא בר איבו, האמורא הראשון בבבל בזמן ובמעלה, מיסדה של ישיבת סורא שנתקמה כשמונה מאות שנה אחריו, עד סוף תקופת הגאונים, נקרא רב סתם על שם שהיה רבן של כל בני הגולה. היה ידוע גם בכנוי אבא אריכא כי היה ארוך בדורו בקומתו ובשניו. יחוסו מגיע עד שמעא אחי דוד,¹³⁰ ויש אומרים,¹³¹ עד דוד עצמו מבני שפטיה בן אביטל אשת דוד.

שמות ספרים מהפרשה

ויחי יעקב – לרבי יעקב סוכרי, ולרבי יעקב חביף.

ויחי יוסף – הגאון רבי יוסף ידיד, אב"ד ירושלים ומורה צדק לקהילת הבוכרים ועדת ארם צובה. חלאב תרכ"ז – ירושלים ח' אדר תרח"ץ. הלכות וכללים בשמות גיטין וסדרי גיטין וחליצה. מחבר הספרים: תורת חכם, ברכת יוסף, ימי יוסף ושארית יוסף. יצא לאור מחדש על ידי 'מכון הכתב'.

בן פורת יוסף – לרבי יוסף בן רבי יהודה קובו, וכן לרבי יעקב יוסף בן צבי הירש, הכהן, מפולנאה. יש גם ספר לתולדות הרב עובדיה יוסף בשם זה.

פורת יוסף וראש יוסף – על הש"ס, לבעל הפרי מגדים.

¹²⁸ מלכים א כב, ח. ושמך מופיע שוב שם בפסוק ט, וכנגד פעמיים הללו שנזכר באות ה' מופיע פעמיים בדברי הימים ב יח, ז, ח באות א' בסוף. וצריך עיון מה משמעות שמו אם ממוכן מילוי או דבר אחר.

¹²⁹ בראשית מח, ט.

¹³⁰ נדה כד, ב.

¹³¹ ירושלמי תענית פ"ד סוף ה"ב.

גבעות עולם – לרבי יוסף בן שמעיה קובו.
עלי שור – למשגיח הגה"צ רבי שלמה וולבה זצ"ל.
אביר יעקב – לרבי יעקב אבוחצירה.
אבן ישראל – לרבי ישראל בן זאב וולף ליפקין, וכן לרבי ישראל יעקב פישר.
ברכי יוסף – לחיד"א.
בני שלשים – לרבי יוסף בן צבי הלוי רוטנברג.
הנותן אמרי שפר – לרבי אליהו בן חיים.
מעדני מלך – לרבי יום טוב ליפמן הלר, (משום מעשה שהיה שינה את השם ל'מעדני יום טוב'),
 וכן לרבי אשר ישעיהו בן מאיר הורביץ.
דן ידין ואלף המגן – לרב אליעזר פאפו. יצא לאור בהוצאת 'סוכת דוד'.
ראש אפרים – לרבי אפרים זלמן מרגליות.
ראש מנשה – שו"ל לרבי מנשה גרוסברג.
חסד ואמת – רבי יצחק בן יהודה צבע (האחרון), ולמחברים נוספים.
בנימין זאב – שאלות ותשובות לרבי בנימין בן מתתיה. ויש גם אחרון לרבי בנימין זאב בן חיים
 שמחה ווילער.
גרן אטד – הספד מרבי שמואל לאנדא.
גור אריה – למהר"ל מפראג על התורה. וכן פירוש על הרמב"ם, לרבי מסעוד ג'רמון מחכמי
 אלג'יריה.¹³²
גור אריה יהודה – שו"ת לרבי יהודה תאומים, וכן לרבי משה יהודה אריה ליב בן רבי מנחם
 זמבא.
שבט יהודה – לרבי שלמה בן יהודה וירגא.
כרע רבץ – על הכריעות בתפילה לרב בן דוד שליט"א.

מקאם השבת

בפרשת ויחי מנגנים במקאם חג'אז, עקב פטירת יעקב ושנסמאו עיניהם של ישראל מצרת
 השעבוד.

¹³² נולד לאביו שהיה מגדולי הרבנים באלג'יריה בתקופה שעדיין נשתמר זוהרה שחודש על ידי רבי יהודה עייאש
 (בעל 'לחם יהודה') אביו פעל יחד עם רבי פרוז קרסניטי (בעל 'גושפנא דמלכא') להמשיך ולקיים עולה של תורה
 בעיר ווארנה. רבי מסעוד קנה תורה מאביו הגדול. מביין השיטין של ה"גור אריה" ניכר עוז עיונו איך שהיה מעמיק
 בכל נקודה ונקודה בדברי הגמרא והרמב"ם, תוך השענות על בקיאות מפליאה בראשונים ואחרונים. נסתלק לבית
 עולמו בשנת תרכ"ו.